

Εκπαίδευση, Δια Βίου Μάθηση, Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία και Οικονομία

Τόμ. 3 (2024)

Πρακτικά του 3ου Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου "Ελλάδα - Ευρώπη 2030: Εκπαίδευση, Έρευνα, Καινοτομία, Νέες Τεχνολογίες, Θεσμοί και Βιώσιμη Ανάπτυξη"

Εκπαίδευση, διατροφή και βιωσιμότητα: Η προσαρμογή του τουριστικού τομέα της Κρήτης στη σύγχρονη εποχή

Κωνσταντίνος Τρικάλης

doi: [10.12681/elrie.7182](https://doi.org/10.12681/elrie.7182)

Copyright © 2024, Κωνσταντίνος Τρικάλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Εκπαίδευση, διατροφή και βιωσιμότητα: Η προσαρμογή του τουριστικού τομέα της Κρήτης στη σύγχρονη εποχή

Τρικάλης Κωνσταντίνος
trikalis@gmail.com

Med Διδακτολογίας, ΜΑ Εφαρμοσμένης Κλινικής Κοινωνιολογίας, ΠΕ03, ΠΕ86, ΠΔΕ Ηρακλείου Κρήτης

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα εστιάζει στην ενσωμάτωση τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών στον τουρισμό, παράλληλα με την προώθηση πρακτικών βιώσιμου τουρισμού. Ο κύριος στόχος αυτής της έρευνας είναι η ευαισθητοποίηση για την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη στην Κρήτη και τη διατήρηση της Μεσογειακής Διατροφής. Η χρήση της μεθοδολογίας Photovoice από μαθητές Γυμνασίου του Ηρακλείου επέτρεψε τον εντοπισμό και την παρουσίαση προτάσεων, μεταξύ άλλων ευρημάτων. Μέσα από την ανάλυση της φωτογραφικής έκθεσης των μαθητών, τις συνεντεύξεις σε ομάδες εστίασης και τις προτάσεις τους, διαπιστώθηκε ότι διάφορες τουριστικές δραστηριότητες θα μπορούσαν να συνδεθούν με την τοπική αγορά του Ηρακλείου με ευκαιρίες για γευστικές εμπειρίες. Τα αποτελέσματα της μελέτης δείχνουν ότι η ενσωμάτωση τοπικών αγαθών και υπηρεσιών στον τουρισμό μπορεί να ενισχύσει την προώθηση του βιώσιμου τουρισμού και να προστατεύσει τους πολιτιστικούς και φυσικούς πόρους της περιοχής.

Λέξεις κλειδιά: αειφόρος ανάπτυξη, βιωματικές δράσεις, διατροφική εκπαίδευση, Photovoice

Abstract

This research focuses on the integration of local products and services in tourism, alongside the promotion of sustainable tourism practices. The main objective of this research is to raise awareness of sustainable tourism development in Crete and the preservation of the Mediterranean diet. The use of the Photovoice methodology by Heraklion high school students allowed the identification and presentation of suggestions, among other findings. Through the analysis of the students' photovoice report, the focus group interviews and their suggestions, it was found that various tourism activities could be linked to the local market of Heraklion with opportunities for taste experiences. The results of the study show that integrating local goods and services into tourism can enhance the promotion of sustainable tourism and protect the cultural and natural resources of the region.

Keywords: sustainable development, experiential actions, food education, Photovoice

Εισαγωγή

Η εκπαίδευση, η διατροφή και η βιωσιμότητα μοιράζονται μια ισχυρή διασύνδεση. Η υιοθέτηση μιας καλά ισορροπημένης διατροφής, όπως η Μεσογειακή Διατροφή (ΜΔ), είναι ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση της καλής υγείας και την ενίσχυση της συνολικής ευεξίας. Ταυτόχρονα, μέσω εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών, καθίσταται εφικτή η προώθηση βιώσιμων διατροφικών συμπεριφορών που όχι μόνο προστατεύουν το περιβάλλον αλλά και υποστηρίζουν τη διατήρηση των διαχρονικών γαστρονομικών εθίμων. Η ΜΔ χαρακτηρίζεται από την κατανάλωση φρούτων, λαχανικών, ψαριών, δημητριακών ολικής αλέσεως και μειωμένη πρόσληψη κόκκινου κρέατος. Η Κρητική Διατροφή (ΚΔ), η οποία αποτελεί υποσύνολο της ΜΔ, δίνει μεγαλύτερη έμφαση στη χρήση ελαίων, φυσικών συστατικών και παραδοσιακών συνταγών που αφορούν την περιοχή. Οι τοπικές συνταγές της Κρητικής κουζίνας φημίζονται για την απλότητα και τη γαστρονομική τους αξία. Αυτές οι διατροφικές πρακτικές όχι μόνο προάγουν τη διατήρηση της υγείας αλλά συμβάλλουν επίσης στη διατήρηση του περιβάλλοντος, λειτουργώντας ως αξιοσημείωτο παράδειγμα βιώσιμης διατροφής. Τα ευρήματα της επιστημονικής βιβλιογραφίας υποδηλώνουν ότι η ΜΔ έχει τη δυνατότητα να υποστηρίξει την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη και να διατηρήσει τους πολιτιστικούς και φυσικούς πόρους της περιοχής της Μεσογείου.

Προβληματισμός: Ωστόσο, υπάρχει ένα ερευνητικό κενό σχετικά με τη συγκεκριμένη σχέση μεταξύ της ΜΔ και της τουριστικής ανάπτυξης στην Κρήτη. Η παρούσα μελέτη εστιάζει στην εξέταση αυτής της σχέσης και των επιπτώσεών της στην αειφόρο τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Η ΚΔ έχει αναδειχθεί ως μια πιθανή λύση για την προώθηση βιώσιμων περιβαλλοντικών πρακτικών στο πλαίσιο του εναλλακτικού τουρισμού. Έχει παρατηρηθεί ότι οι τουρίστες έχουν έντονη κλίση προς τα τοπικά προϊόντα και τρόφιμα, γεγονός που αποτελεί μια μοναδική ευκαιρία για τους επαγγελματίες του τουρισμού να ενσωματώσουν υπεύθυνη συμπεριφορά στις δραστηριότητές τους. Προκειμένου να αξιοποιηθεί πλήρως αυτή η προτίμηση, η τοπική κοινότητα πρέπει να διαδραματίσει ενεργό ρόλο στην παραγωγή προϊόντων που ευθυγραμμίζονται και προωθούν τις αξίες της τοπικής περιοχής. Συμμετέχοντας ενεργά σε τέτοιες πρωτοβουλίες, όχι μόνο ενθαρρύνεται μια υπεύθυνη στάση απέναντι στον τουρισμό, αλλά καλύπτονται επίσης οι προτιμήσεις των υπεύθυνων τουριστών οι οποίοι δίνουν προτεραιότητα στη βιωσιμότητα έναντι των φθηνών τουριστικών επιλογών. Αυτοί οι υπεύθυνοι τουρίστες, τελικά, είναι καλά ενημερωμένοι για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις των επιλογών τους και επιδιώκουν ενεργά να ελαχιστοποιήσουν το αποτύπωμά τους. Αντίθετα, οι τουρίστες που δίνουν προτεραιότητα στο κόστος έναντι της βιωσιμότητας συχνά δεν έχουν την απαραίτητη γνώση ή επίγνωση σχετικά με τις περιβαλλοντικές συνέπειες των πράξεών τους. Ως αποτέλεσμα, μπορεί να μην επιδεικνύουν το ίδιο επίπεδο ευθύνης στις επιλογές και τις συμπεριφορές τους. Αυτή η άγνοια μπορεί να εμποδίσει τη συνολική βιωσιμότητα ενός προορισμού και να υπονομεύσει τις προσπάθειες τόσο των επαγγελματιών του τουρισμού όσο και της τοπικής κοινωνίας. Μια κρίσιμη πτυχή αυτής της βιώσιμης προσέγγισης είναι η ενεργός συμμετοχή τόσο των επαγγελματιών του τουρισμού όσο και της κοινότητας στην υποστήριξη μηνυμάτων οικολογικού τουρισμού που σχετίζονται με την προστασία του περιβάλλοντος και τις βιώσιμες πρακτικές.

Σκοπός της έρευνας είναι η ευαισθητοποίηση σχετικά με την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη στην Κρήτη, με ιδιαίτερη έμφαση στη διατήρηση της ΜΔ και την προώθηση ιδιαίτερα της Κρητικής διατροφής μέσω της παροχής διατροφικών πακέτων. Αυτά τα πακέτα στοχεύουν να ενισχύσουν τη διατροφική εμπειρία των τουριστών, προσφέροντάς τους την ευκαιρία να γνωρίσουν, να δοκιμάσουν και να εκτιμήσουν τα τοπικά προϊόντα.

Αναγκαιότητα: Ο πρωταρχικός στόχος αυτής της μελέτης ήταν να διερευνήσει εάν η ενσωμάτωση τοπικών αγαθών και υπηρεσιών σε αστικά και ημιορεινά τουριστικά περιβάλλοντα μπορεί να διευκολύνει την προώθηση του βιώσιμου τουρισμού. Για αυτό το λόγο, το ερευνητικό θέμα που επιλέχθηκε στην παρούσα έρευνα, αφορούσε στην δυνατότητα προσαρμογής του τουριστικού τομέα της Κρήτης στη σύγχρονη εποχή, με επίκεντρο την εκπαίδευση, τη διατροφή και την αειφορία.

Οριοθέτηση: Βασικός στόχος ήταν να διερευνηθούν οι πρωτοβουλίες διατροφικής εκπαίδευσης και βιωσιμότητας που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην αειφόρο τουριστική ανάπτυξη στην Κρήτη και να αναδειχθούν τρόποι με τους οποίους ο τουριστικός τομέας θα μπορούσε να προσαρμοστεί στη σύγχρονη εποχή, προωθώντας και διατηρώντας την ΚΔ ως επιστημονικά αναγνωρισμένο Μεσογειακό πρότυπο.

Η παρούσα έρευνα είχε στόχους α) να αξιολογήσει τη σχέση μεταξύ εκπαίδευσης, διατροφής και αειφορίας για την προώθηση του βιώσιμου τουρισμού, β) να τονίσει τη σημασία της ΜΔ ως μέσου για την προώθηση του βιώσιμου τουρισμού προστατεύοντας παράλληλα το περιβάλλον και γ) να διερευνήσει πώς οι διατροφικές πρακτικές της Κρητικής κουζίνας μπορούν να επηρεάσουν τον τοπικό πολιτισμό και τουρισμό. Επιπλέον, δ) η μελέτη είχε ως στόχο να αναπτύξει προτάσεις για εκπαιδευτικά προγράμματα και τουριστικές δραστηριότητες που μπορούν να προωθήσουν την αειφορία στην τουριστική ανάπτυξη και να διατηρήσουν τις παραδόσεις και τη γαστρονομία της περιοχής.

Ερευνητική υπόθεση: η ολοκληρωμένη προσέγγιση της εκπαίδευσης, της διατροφής και της βιωσιμότητας μπορεί να συνδυαστεί για να δημιουργήσει ένα δυναμικό περιβάλλον που ευνοεί την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη στην Κρήτη. Επιπλέον, η προσαρμογή του τουριστικού τομέα στη

σύγχρονη εποχή μπορεί να επιτρέψει τη διατήρηση και προώθηση της Μεσογειακής και Κρητικής διατροφής ως μέσο για την ενίσχυση του βιώσιμου τουρισμού.

Ερευνητικά ερωτήματα:

1. Ποια είναι η σχέση μεταξύ εκπαίδευσης, διατροφής και αειφορίας και πώς μπορεί αυτή να συνδυαστεί για να δημιουργήσει ένα δυναμικό περιβάλλον που ευνοεί την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη στην Κρήτη;
2. Ποιες πρωτοβουλίες διατροφικής εκπαίδευσης και βιωσιμότητας μπορούν να συμβάλλουν στην αειφόρο τουριστική ανάπτυξη στην Κρήτη;
3. Ποιος είναι ο ρόλος της ΜΔ στην προώθηση του βιώσιμου τουρισμού και πώς μπορεί να διατηρηθεί και προωθηθεί αυτή η διατροφική πρακτική στην Κρήτη;
4. Ποια είναι τα βήματα που μπορούν να ακολουθηθούν για να αναπτυχθούν εκπαιδευτικά προγράμματα και τουριστικές δραστηριότητες που θα προωθήσουν την αειφορία στην τουριστική ανάπτυξη και θα διατηρήσουν τις παραδόσεις και τη γαστρονομία της περιοχής;

Υφιστάμενο πλαίσιο, εννοιολογικοί ορισμοί και θεωρητικό υπόβαθρο: Διατροφική εκπαίδευση, εναλλακτικός τουρισμός, βιωσιμότητα, συγχρονία ανάπτυξης

Αξιοποιώντας την αλληλεπίδραση μεταξύ εκπαίδευσης, διατροφής και βιωσιμότητας, η τουριστική βιομηχανία μπορεί να εργαστεί προς την αειφόρο ανάπτυξη. Έτσι, η εκπαίδευση γίνεται ένα ζωτικό εργαλείο για την προώθηση της αειφορίας μεταδίδοντας τις γνώσεις και τις δεξιότητες που απαιτούνται για την ανάδειξη βιώσιμων πρακτικών τόσο στην καθημερινή ζωή όσο και στον τουρισμό. Δεδομένου ότι η διατροφή παίζει καθοριστικό ρόλο στην καθημερινή ζωή και τις γαστρονομικές εμπειρίες των τουριστών, αυτό έχει σημαντική επιρροή και συνέπεια στην κριτική επιλογή των προορισμών τους. Ως εκ τούτου, η εκπαίδευση, η διατροφή και η βιωσιμότητα είναι αλληλένδετα στοιχεία που συμβάλλουν άμεσα στη συνολική ποιότητα ζωής. Η εκπαίδευση δύναται να εξοπλίζει τα άτομα με τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες για να συνεργαστούν στην κοινωνία και να συμβάλουν στην προσωπική και κοινωνική πρόοδο. Η διατροφή, από την άλλη πλευρά, είναι ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση της καλής υγείας και την πρόληψη ασθενειών. Από την άλλη, η βιωσιμότητα συνεπάγεται τη διατήρηση της λειτουργίας ενός συστήματος μακροπρόθεσμα και την ενίσχυση μιας αρμονικής σχέσης μεταξύ των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και του φυσικού περιβάλλοντος. Εν κατακλείδι, τα παραδοσιακά προϊόντα παίζουν σημαντικό ρόλο στον καθορισμό της τουριστικής εμπειρίας, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της παραδοσιακής διατροφής της Κρήτης. Αυτή η μοναδική γαστρονομική εμπειρία προσφέρει στους τουρίστες την ευκαιρία να απολαύσουν αυθεντικές γευστικές εμπειρίες με τοπικά προϊόντα και διαχρονικές συνταγές που έχουν περάσει από γενιά σε γενιά. Πρόσφατη μελέτη έδειξε ότι η κατανάλωση τροφίμων πολιτιστικής κληρονομιάς και η βιωματική αξία που συνδέεται με αυτά επηρεάζουν θετικά την αντίληψη και τη συμπεριφορά των τουριστών απέναντι στα τρόφιμα (Hussain et al., 2022).

Η υπόθεση εργασίας στη σχολική τάξη της Γ Γυμνασίου το 2017 ήταν ότι, η ενσωμάτωση των αρχών αειφορίας στην προώθηση της Κρητικής διατροφής θα μπορούσε να επηρεάσει θετικά την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη. Σκοπός της μικρής διδακτικής έρευνας δράσης ήταν η διερεύνηση του ρόλου της εκπαίδευσης και της αειφορίας στην προώθηση του αειφόρου τουρισμού στην Κρήτη, καθώς και η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της προσαρμογής του τουριστικού τομέα και της διατήρησης και προώθησης της ΜΔ μέσω πρακτικών βιώσιμου τουρισμού.

Προκειμένου να προωθηθεί και να υποστηριχθεί η χρήση τοπικών προϊόντων στα σχολεία και στον τουρισμό, είναι απαραίτητο να εφαρμόζονται πολιτικές που να δίνουν προτεραιότητα στην πολιτιστική καταλληλότητα και στην προτίμηση για βιολογικά τοπικά τρόφιμα. Δυστυχώς, η έλλειψη κατευθυντήριων γραμμών και ελέγχου της ασφάλειας των τροφίμων, καθώς και οι περιορισμένοι προϋπολογισμοί, θέτουν σημαντικά εμπόδια στην προώθηση των τοπικών προϊόντων σε παγκόσμια

κλίμακα. Επιπλέον, ο ανταγωνισμός από μη τοπικές επιλογές τροφίμων μπορεί να ξεπεραστεί μόνο με την έμφαση στη σημασία των παραδοσιακών πρακτικών και στη βιωσιμότητα της γνώσης εντός της κοινότητας. Η ευθύνη για τη βιώσιμη ανάπτυξη βρίσκεται στα χέρια των ατόμων και των κοινοτήτων, και η περιβαλλοντική εκπαίδευση διαδραματίζει ζωτικό ρόλο στην προώθηση αυτής της ευαισθητοποίησης. Υπό τους ερευνητικούς φακούς της Εφαρμοσμένης Κλινικής Κοινωνιολογίας και Τέχνης (ΕΚΚΤ), ένας τρόπος για να ενισχυθεί η περιβαλλοντική εκπαίδευση είναι μέσω της συμμετοχής της κοινότητας σε πρωτοβουλίες οικοτουρισμού. Με τη συμμετοχή ατόμων όλων των ηλικιών της κοινότητας, μπορεί να αυξηθεί η περιβαλλοντική γνώση και να τονιστεί η σημασία των τοπικών προϊόντων μέσω προσπαθειών διατροφικής εκπαίδευσης που απευθύνονται σε οικογένειες και εκπαιδευτικές κοινότητες. Επιπλέον, όσον αφορά την κοινότητα, υπογραμμίζεται η θετική επίδραση της εκπαιδευτικής παιχνιδοποίησης στις στάσεις απέναντι στα τρόφιμα και τις πρακτικές υγιεινής διατροφής. Η Bianchi et al. (2017) τονίζει επίσης την επίδραση παραγόντων όπως η διαθεσιμότητα, η οικονομική προσιτότητα και οι αξίες στη συμπεριφορά κατανάλωσης τροφίμων (Viola et al., 2016). Ως εκ τούτου, είναι επιτακτική η προώθηση της τοπικής και βιώσιμης κατανάλωσης τροφίμων μέσω εκπαιδευτικών παρεμβάσεων και προσαρμοσμένων στρατηγικών μάρκετινγκ (Tubadji et al., 2019). Οι προσπάθειες αυτές μπορούν να οδηγήσουν στην προώθηση βιώσιμων σχολικών μενού που ενσωματώνουν διατροφική εκπαίδευση και χρήση οικολογικών προϊόντων κατά τη διάρκεια πχ του μεσημεριανού γεύματος. Οι κυβερνήσεις θα πρέπει επίσης να επενδύσουν σε γεωργικές πολιτικές που υποστηρίζουν τα τοπικά προϊόντα και τους μικρούς παραγωγούς προκειμένου να μειωθεί ο περιβαλλοντικός αντίκτυπος και να διασφαλιστεί η βιώσιμη παραγωγή τροφίμων. Ωστόσο, οι μικροί παραγωγοί αντιμετωπίζουν προκλήσεις όπως έλλειψη υποδομών και γνώσης, που εμποδίζει την ικανότητά τους να συνεισφέρουν στην οικονομία και να προωθήσουν βιώσιμες πρακτικές. Για να αντιμετωπιστεί αυτό, ως “στίγμα στην κοινότητα” της ερευνητικής μεθοδολογίας της ΕΚΚΤ, είναι απαραίτητη η επιμόρφωση με ευκαιρίες κοινοτικής εκπαίδευσης και εμπειριών σε μαθητές, οικογένειες και τουρίστες ώστε να εκτιμήσουν την αξία και να ασχοληθούν με τα οικολογικά προϊόντα. Η εφαρμογή πρακτικών βιωσιμότητας στα σχολεία μπορεί όχι μόνο να έχει θετικό αντίκτυπο στο περιβάλλον αλλά και να δημιουργήσει νέα επιχειρηματικά μοντέλα. Για αυτό το λόγο, οι εκπαιδευτικές πολιτικές θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις κοινωνικο-οικολογικές επιρροές στις διατροφικές συνήθειες των παιδιών και να προωθούν βιώσιμα και υγιή πρότυπα από νεαρή ηλικία (Lalchandani et al., 2023). Εν κατακλείδι, οι πρακτικές αειφορίας και η περιβαλλοντική εκπαίδευση μπορούν να προωθηθούν περαιτέρω μέσω παρεμβάσεων που είναι προσαρμοσμένες στις ανάγκες των διαφορετικών ηλικιακών ομάδων. Έτσι, με την καλλιέργεια μιας νοοτροπίας οικολογικής σκέψης και δράσης, μπορεί να επιτευχθεί μακροπρόθεσμη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη. Επομένως, είναι σημαντικό να υπενθυμίζεται και να προβάλλεται με συνέπεια η αξία της Κρητικής διατροφής ως βιώσιμου και υγιεινού τουριστικού προϊόντος, που την ξεχωρίζει από άλλες χώρες που προσφέρουν μη βιώσιμες και ανθυγιεινές επιλογές. Ως εκ τούτου, είναι ζωτικής σημασίας να δοθεί προτεραιότητα στη διατροφική εκπαίδευση, καθώς χρησιμεύει ως ένα παγκοσμίως κατανοητό μέσο επικοινωνίας “κοινής γλώσσας” και ένα δομημένο επιστημονικό θεμέλιο για την ενημέρωση της κοινότητας. Η χρήση εκπαιδευτικών παιχνιδιών και δραστηριοτήτων που εμπλέκουν τους γονείς και την ευρύτερη εκπαιδευτική κοινότητα μπορεί να είναι εξαιρετικά αποτελεσματική για την προώθηση βιώσιμων πρακτικών και πρωτοβουλιών στα σχολεία για τη βιοποικιλότητα. Συνεπώς, ενθαρρύνοντας μια υπεύθυνη στάση και συμμετοχή της κοινότητας, ο οικοτουρισμός μπορεί να προωθηθεί περαιτέρω. Η έρευνα δείχνει ότι το gamification μπορεί να βελτιώσει τη γνώση και να προωθήσει υγιεινές συνήθειες και διατροφικά πρότυπα. Ως εκ τούτου, είναι απαραίτητο να υπενθυμίζεται συνεχώς και να προβάλλεται η ΚΔ ως μια μορφή σημαντικής εθιμικής γνώσης μέσα στις οικογένειες, παραδείγματος χάρη μέσω τραγουδιού και παραμυθιών. Οι ειδικοί της διδακτικής συμφωνούν ότι τα καλά σχεδιασμένα παιχνίδια μπορούν να υποστηρίξουν τη διατροφική εκπαίδευση και να καλλιεργήσουν μια οικολογική στάση απέναντι σε προϊόντα που προάγουν τη βιώσιμη ανάπτυξη και την ευημερία του πλανήτη (Chow et al., 2020).

Συμπερασματικά, η προσαρμογή του τουριστικού τομέα στη σύγχρονη εποχή θα πρέπει να δώσει προτεραιότητα στην εκπαίδευση, τη διατροφή και τις βιώσιμες πρακτικές. Η ΚΔ, που έχει τις ρίζες της στην πλούσια πολιτιστική κληρονομιά, είναι κατάλληλα εξοπλισμένη για να ανταποκριθεί στις προκλήσεις που θέτει η παγκοσμιοποίηση και στις προτιμήσεις των τουριστών που προσέχουν την υγεία τους που αναζητούν θρεπτικές και υγιεινές γαστρονομικές επιλογές. Το βάρος της ευθύνης βαρύνει την κοινότητα, η οποία μπορεί να χρησιμοποιήσει διατροφική εκπαίδευση και προηγμένα τεχνολογικά εργαλεία, όπως η τεχνητή νοημοσύνη, για να υποστηρίξει την περιφερειακή γαστρονομία και να ενισχύσει τον οικοτουρισμό σε οικογένειες και επαγγελματίες του τουριστικού προϊόντος. Συνεπώς, η τεχνολογία μπορεί να ενισχύσει την επικοινωνία και να δημιουργήσει μοναδικές εμπειρίες για τους ταξιδιώτες μέσω θεματικών χαρτών και πολιτιστικών τοπίων, διατηρώντας έτσι την πλούσια γαστρονομική κληρονομιά. Από την άλλη, η προώθηση της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων και γαστρονομικών δραστηριοτήτων είναι ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση των τοπικών προϊόντων. Ο Θανόπουλος (2021) προτείνει ότι η μαγειρική και ο αγροτουρισμός μπορούν να συμβάλλουν στη διατήρηση των τοπικών φυλών και ποικιλιών, με την υποστήριξη των εμπορικών σημάτων και των πολιτικών της ΕΕ (Thanopoulos et al., 2021). Φαίνεται ότι η κουλτούρα, οι παράγοντες παρακίνησης και τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας σχετίζονται στενά με τις διατροφικές προτιμήσεις των τουριστών (Palacios-Argüello et al., 2020). Όπως έδειξε πρόσφατη έρευνα, οι διατροφικές προτιμήσεις των επισκεπτών επηρεάζονται από την κουλτούρα και την προσωπικότητά τους, αλλά τα εκπαιδευτικά προγράμματα που βασίζονται στο gamification, μπορούν να αλλάξουν αποτελεσματικά τις αντιλήψεις και τις συμπεριφορές προς πιο υγιεινές ενέργειες (Guiné et al., 2021). Η ΚΔ, επιλέγεται ως όχημα μακροπρόθεσμων παρεμβάσεων προαγωγής της υγείας διότι είναι μια υποδειγματική βιώσιμη λύση που μπορεί να ενισχύσει τον εναλλακτικό τουρισμό, αναδεικνύοντας τη σημασία της βιώσιμης διατροφής στο Μεσογειακό μοντέλο. Επιπρόσθετα, αποτελεί ευκαιρία για την εφαρμογή νέων εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών που στοχεύουν τους νέους και τις οικογένειές τους, ενθαρρύνοντας θετικές αλλαγές συμπεριφοράς (Rathi et al., 2016).

Βιβλιογραφική επισκόπηση των ερευνητικών ερωτημάτων

1. Ποια είναι η σχέση μεταξύ εκπαίδευσης, διατροφής και αειφορίας και πώς μπορεί αυτή να συνδυαστεί για να δημιουργήσει ένα δυναμικό περιβάλλον που ευνοεί την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη στην Κρήτη;

Η εκπαίδευση, η διατροφή και η βιωσιμότητα είναι έννοιες αλληλένδετες που μπορούν να συμβάλουν στην ανάπτυξη ενός δυναμικού περιβάλλοντος που ευνοεί τον αειφόρο τουρισμό στην Κρήτη. Η εκπαίδευση για τη βιώσιμη ανάπτυξη μπορεί να διαδραματίσει κρίσιμο ρόλο στην προώθηση πρακτικών βιώσιμης διατροφής, όπως η στροφή προς μια φυτική διατροφή, ο μετριασμός της σπατάλης τροφίμων και ο περιορισμός της κατανάλωσης υπερεπεξεργασμένων τροφίμων (Bastian et al., 2021). Με την ενσωμάτωση αυτών των συστάσεων σε προγράμματα διατροφικής εκπαίδευσης, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να αυξήσουν την ευαισθητοποίηση σχετικά με τη σημασία των βιώσιμων διατροφικών επιλογών και τον αντίκτυπό τους στην υγεία, το περιβάλλον, την οικονομία, την κοινωνία και τον πολιτισμό (Dornhoff et al., 2020). Αυτή η ολιστική προσέγγιση στη βιώσιμη διατροφή μπορεί να βοηθήσει τα άτομα να λάβουν τεκμηριωμένες αποφάσεις και να υιοθετήσουν συμπεριφορές που υποστηρίζουν τους στόχους βιωσιμότητας. Επιπλέον, η εκπαίδευση μπορεί να αποτελέσει βασικό μοχλό για τη δημιουργία μιας βιώσιμης νοοτροπίας μεταξύ των ηγετών της τουριστικής βιομηχανίας στην Κρήτη. Ενσωματώνοντας αρχές αειφορίας στην τουριστική εκπαίδευση, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να καλλιεργήσουν μια ισχυρή νοοτροπία αειφορίας μεταξύ των μελλοντικών ηγετών του κλάδου, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να συνεισφέρουν στους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ και να προωθήσουν πρακτικές αειφόρου τουρισμού (Apolinário, 2019).

Συνολικά, η εκπαίδευση, η διατροφή και η βιωσιμότητα αποτελούν βασικά στοιχεία για τη δημιουργία ενός δυναμικού περιβάλλοντος, ως έννοιες αλληλένδετες που μπορούν να συμβάλουν στην ανάπτυξη του αειφόρου τουρισμού στην Κρήτη. Η εκπαίδευση διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στην προώθηση της βιωσιμότητας, ενισχύοντας την κατανόηση του φυσικού κόσμου και της θέσης μας σε αυτόν (Foster, 2001). Με την ενσωμάτωση των αρχών της καλής διατροφής στα εκπαιδευτικά προγράμματα, οι νέοι μπορούν να εκπαιδευτούν για τη σημασία των υγιεινών διατροφικών συνηθειών και της παραδοσιακής ΜΔ, η οποία συνδέεται με καλύτερα αποτελέσματα για την υγεία (Kafatos et al., 2004). Έτσι, η εφαρμογή της εκπαίδευσης για την αειφορία μπορεί να επηρεάσει θετικά τις μελλοντικές προσδοκίες των φοιτητών τουρισμού και φιλοξενίας, ενισχύοντας την πίστη και την ελπίδα τους σε ένα βιώσιμο μέλλον (Horvath, 2011). Το Πανεπιστήμιο Κρήτης έχει αναγνωρίσει την ανάγκη ενσωμάτωσης των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης σε όλες τις δραστηριότητές του, τονίζοντας την επείγουσα ανάγκη για θεσμοθέτηση της βιωσιμότητας στα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Kostoulas-Makrakis & Makrakis, 2012). Σύμφωνα με την έρευνα των (Karpan et al., 2020), η περιβαλλοντική εκπαίδευση θεωρείται ένα μέσο για τη συστηματική διαμόρφωση των βασικών χαρακτηριστικών του ανθρώπου για την αειφόρο ανάπτυξη, όπως η κριτική, η περιβαλλοντική κοσμοθεώρηση και η οικολογική πολιτισμική αξία. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση έχει ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση μιας περιβαλλοντικής πολιτιστικής συνείδησης. Επιπλέον, η εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη μπορεί να συνδυαστεί με τη διατροφή και την αειφορική γεωργία (Karpan et al., 2020).

2. Ποιες πρωτοβουλίες διατροφικής εκπαίδευσης και βιωσιμότητας μπορούν να συμβάλλουν στην αειφόρο τουριστική ανάπτυξη στην Κρήτη;

Οι πρωτοβουλίες διατροφικής εκπαίδευσης και βιωσιμότητας μπορούν να συμβάλλουν στην αειφόρο τουριστική ανάπτυξη στην Κρήτη. Η εκπαίδευση για την αειφορία διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στην επίτευξη των στόχων βιωσιμότητας και η ενσωμάτωσή της στον τουρισμό μπορεί να οδηγήσει σε πιο βιώσιμες πρακτικές (Saatsakis et al., 2018). Το νησί της Κρήτης, με το ποικίλο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον του, προσφέρει ένα μοναδικό τουριστικό προϊόν που μπορεί να αναπτυχθεί βιώσιμα (Moscardo, 2015). Για αυτό το λόγο, η εφαρμογή τεχνολογιών εξοικονόμησης ενέργειας και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στα ξενοδοχεία μπορεί να συμβάλει στον αειφόρο τουρισμό, μειώνοντας την κατανάλωση ενέργειας και προάγοντας την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση (Tselentis et al., 2011). Επιπλέον, έχει παρατηρηθεί, πάνω από μία δεκαετία, ότι η αξιολόγηση και η βελτίωση της ποιότητας της διατροφής των παιδιών στην Κρήτη μπορεί να συμβάλει στον αειφόρο τουρισμό προωθώντας υγιεινές διατροφικές συνήθειες και υποστηρίζοντας την ευημερία τόσο των τουριστών όσο και της τοπικής κοινωνίας (Zografakis et al., 2011). Αυτές οι πρωτοβουλίες, μαζί με υποστηρικτικές πολιτικές, εκστρατείες ευαισθητοποίησης και τομεακά προγράμματα, μπορούν να βοηθήσουν στη διαμόρφωση μιας νέας πρότασης βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης για την Κρήτη (Angelopoulos et al., 2009). Μια άλλη πρωτοβουλία που μπορεί να συμβάλει στην αειφόρο τουριστική ανάπτυξη είναι η προώθηση της τοπικής και βιολογικής γεωργίας, η οποία μπορεί να επιτελεσθεί μέσω της παροχής εκπαίδευσης στους τοπικούς αγρότες για την ορθή χρήση των φυτοφαρμάκων και την προώθηση της βιολογικής γεωργίας (Ζυγούρης & Παπαδοπούλου, 2021). Επιπλέον, η εκπαίδευση των τοπικών κατοίκων και των τουριστών σχετικά με την βιωσιμότητα και την προστασία του περιβάλλοντος μπορεί να συμβάλει στην αειφόρο τουριστική ανάπτυξη και αυτό μπορεί να γίνει μέσω ενημερωτικών εκστρατειών, εκπαιδευτικών προγραμμάτων και ενσωμάτωσης των αρχών της βιωσιμότητας στα τουριστικά προϊόντα και υπηρεσίες (Αγοραστούδη-Βλάχου & Μπίμπου-Νάκου, 2021). Επιπλέον, η προώθηση της τοπικής γαστρονομίας και των τοπικών προϊόντων μπορεί να συμμετάσχει στην αειφόρο τουριστική ανάπτυξη.

3. Ποιος είναι ο ρόλος της ΜΔ στην προώθηση του βιώσιμου τουρισμού και πώς μπορεί να διατηρηθεί και προωθηθεί αυτή η διατροφική πρακτική στην Κρήτη;

Η ΜΔ παίζει σημαντικό ρόλο στην προώθηση του βιώσιμου τουρισμού. Έχει αναγνωριστεί ως άυλη πολιτιστική κληρονομιά από την UNESCO, οδηγώντας σε αυξημένη προβολή και αποδοχή

παγκοσμίως. Η μεγαλύτερη συμμόρφωση προς την παραδοσιακή ΜΔ συνδέεται με σημαντική μείωση της συνολικής θνησιμότητας (Trichoroulou, 2021). Η δίαιτα δεν είναι μόνο ωφέλιμη για τη σωματική υγεία, αλλά και ευθυγραμμίζεται με τις αρχές της βιωσιμότητας, είναι προστατευτική για τη βιοποικιλότητα, πολιτιστικά αποδεκτή, οικονομικά προσιτή και φιλική προς το περιβάλλον (Serra-Majem & Medina, 2020) Στην περίπτωση της Κρήτης, η διατήρηση και η προώθηση της ΜΔ μπορεί να επιτευχθεί με διάφορα μέτρα. Αυτά περιλαμβάνουν την ευαισθητοποίηση σχετικά με την παραδοσιακή διατροφή και την εξάλειψη των παρανοήσεων (Aboussaleh et al., 2020), την ενσωμάτωση της δίαιτας στις τοπικές και περιφερειακές πολιτικές (Campos & Madureira, 2019) και την υποστήριξη βιώσιμων γεωργικών συστημάτων που ευθυγραμμίζονται με τις αρχές της ΜΔ. Διατηρώντας και προωθώντας τη ΜΔ, η Κρήτη μπορεί να ενισχύσει τις βιώσιμες τουριστικές πρακτικές της και να συμβάλλει στη διατήρηση της πολιτιστικής και φυσικής της κληρονομιάς. Μια καινοτόμα στρατηγική που προτείνεται, είναι η εκπαίδευση των κατοίκων και των τουριστών σχετικά με τη σημασία της ΜΔ. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων, εκστρατειών ενημέρωσης και προώθησης τοπικών προϊόντων και παραδοσιακών συνταγών. Με τη δημιουργία βιώσιμων τουριστικών προσφορών με βάση τη ΜΔ, οι τουρίστες είναι πιο πιθανό να επιλέξουν τοπικά προϊόντα και πιάτα κατά τη διάρκεια των διακοπών τους. Αυτό μπορεί να γίνει με την προώθηση εστιατορίων και καταλυμάτων που σερβίρουν Μεσογειακή κουζίνα, τη διοργάνωση εκδηλώσεων γευσιγνωσίας και φεστιβάλ και τη συνεργασία με ντόπιους αγρότες και παραγωγούς για την αύξηση της διαθεσιμότητας τοπικών και βιολογικών προϊόντων (Dündar, 2015).

4. Ποια είναι τα βήματα που μπορούν να ακολουθηθούν για να αναπτυχθούν εκπαιδευτικά προγράμματα και τουριστικές δραστηριότητες που θα προωθήσουν την αειφορία στην τουριστική ανάπτυξη και θα διατηρήσουν τις παραδόσεις και τη γαστρονομία της περιοχής;

Για την ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων και τουριστικών δραστηριοτήτων που προάγουν τη βιωσιμότητα στην τουριστική ανάπτυξη και διατηρούν τις παραδόσεις και τη γαστρονομία της περιοχής, μπορούν να ακολουθηθούν διάφορα βήματα. Πρώτον, είναι σημαντικό να αναλυθεί ο βαθμός στον οποίο οι έννοιες της βιωσιμότητας έχουν εφαρμοστεί σε προγράμματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στους τομείς του τουρισμού και της φιλοξενίας (Berjozkina & Melanthiou, 2021). Αυτή η ανάλυση μπορεί να παρέχει πληροφορίες για την τρέχουσα κατάσταση της εκπαίδευσης για την αειφορία στον κλάδο. Δεύτερον, υπάρχει ανάγκη να ενσωματωθεί η εκπαίδευση για την αειφορία στο πρόγραμμα σπουδών των προγραμμάτων φιλοξενίας και τουρισμού, εστιάζοντας σε θέματα όπως η διαμονή, οι εκδηλώσεις και οι τομείς τροφίμων και ποτών (Ganai, 2021). Τρίτον, μια προσέγγιση βασισμένη στην πολιτική από πάνω προς τα κάτω, μαζί με τη διαχείριση της εφοδιαστικής αλυσίδας και την προσέγγιση του κύκλου ζωής, μπορεί να υιοθετηθεί για να διασφαλιστεί η βιώσιμη ανάπτυξη στον τουριστικό τομέα (Soratana et al., 2021). Επιπλέον, είναι σημαντικό να αξιολογηθούν τα υπάρχοντα πτυχία τουρισμού και να εντοπιστούν κενά στην εκπαίδευση για την αειφορία, καλύπτοντας τις ανάγκες μαθητών και εκπαιδευτικών (Mínguez et al., 2021). Τέλος, ένα πλαίσιο που συνδυάζει τη μετασχηματιστική εκπαίδευση, την ανάπτυξη τουριστικής στρατηγικής και τις επιδόσεις μπορεί να χρησιμοποιηθεί για το σχεδιασμό στρατηγικών επισκεψιμότητας υπευθύνων τουριστών, με έμφαση σε θέματα αειφορίας (Sinha, 2020). Για να αναπτυχθούν εκπαιδευτικά προγράμματα και τουριστικές δραστηριότητες που θα προωθήσουν την αειφορία στην τουριστική ανάπτυξη και θα διατηρήσουν τις παραδόσεις και τη γαστρονομία μιας περιοχής, μπορούν να ακολουθηθούν τα παρακάτω βήματα:

Ανάλυση και αναγνώριση των παραδοσιακών γαστρονομικών πρακτικών και προϊόντων της περιοχής, για τη μελέτη και τον εντοπισμό των παραδοσιακών μεθόδων μαγειρέματος, συνταγών και τοπικών συστατικών που χρησιμοποιούνται στην κουζίνα της περιοχής. Η τοπική γαστρονομία μπορεί να προωθηθεί μέσω δραστηριοτήτων όπως γαστρονομικά φεστιβάλ, γευσιγνωσίες και επισκέψεις σε τοπικές επιχειρήσεις. Μπορούν επίσης να αναπτυχθούν εκπαιδευτικά προγράμματα για τη διδασκαλία της βιωσιμότητας, της διατήρησης της παράδοσης και της περιφερειακής γαστρονομίας. Επιπλέον, είναι ζωτικής σημασίας η παροχή εκπαίδευσης και η ενίσχυση της γνώσης

τόσο των κατοίκων όσο και των επισκεπτών σχετικά με τη σημασία των βιώσιμων πρακτικών και τη διαφύλαξη των αυτόχθονων εθίμων και της γαστρονομικής κληρονομιάς (Trichoroulou et al., 2003).

Διατροφή και τουριστική ανάπτυξη

Για την προώθηση της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης και την υποστήριξη της τοπικής παραγωγής τροφίμων, είναι επιτακτική η εφαρμογή πολιτικών που ενδυναμώνουν την οικογενειακή γεωργία και τους τοπικούς παραγωγούς. Όσον αφορά την περιβαλλοντική εκπαίδευση και τη συμμετοχή της κοινότητας, η έρευνα δίνει έμφαση στον αντίκτυπο της γνώσης και της εκπαίδευσης στην εμπειρία του οικοτουρισμού και στη συμμετοχή της κοινότητας. Ο οικοτουρισμός μπορεί να είναι μια αποτελεσματική προσέγγιση για την ενίσχυση της βιώσιμης ανάπτυξης και της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, ιδιαίτερα όταν βασίζεται σε αξίες της κοινότητας και ενδυναμώνει τις τοπικές κοινότητες. Συνεπώς, η αειφορία και η διατροφική εκπαίδευση είναι κρίσιμες πτυχές της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Οι μικροί τοπικοί παραγωγοί τροφίμων έχουν τη δυνατότητα να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην προώθηση της βιωσιμότητας και της οικονομικής ανάπτυξης, αν και αντιμετωπίζουν πολλές προκλήσεις. Όσον αφορά την περιβαλλοντική εκπαίδευση και τη συμμετοχή της κοινότητας, ο Castellanos-Verdugo (2016) τονίζει την επιρροή της γνώσης και της εκπαίδευσης στη διαμόρφωση της εμπειρίας του οικοτουρισμού και της συμμετοχής της κοινότητας (Castellanos-Verdugo et al., 2016). Οι Errickson et al. (2022) παρουσιάζουν πρακτικές που ενισχύουν την περιβαλλοντική εκπαίδευση και ευαισθητοποιούν τις τοπικές κοινωνίες σχετικά με τη βιωσιμότητα και την πρόληψη της σπατάλης τροφίμων (Errickson et al., 2022). Η έρευνα του Markosyan (2022) αποκαλύπτει τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι μικρές επιχειρήσεις επεξεργασίας φρούτων στην Αρμενία, στην υιοθέτηση πρακτικών κυκλικής οικονομίας, λόγω έλλειψης γνώσης και υποδομής (Markosyan, 2022). Οι ακόλουθες μελέτες που παρουσιάζονται εξετάζουν τη σχέση μεταξύ οικοτουρισμού, βιώσιμης ανάπτυξης, περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και συμμετοχής της κοινότητας, και παρατηρούνται διάφορες οπτικές για τον ρόλο του οικοτουρισμού και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει. Ο Atieno (2018) εκφράζει ανησυχίες σχετικά με την περιβαλλοντική βιωσιμότητα του οικοτουρισμού και τη χρησιμοποίησή του ως εργαλείο μάρκετινγκ. Ο Purbaningrum (2018) υποστηρίζει ότι ο οικοτουρισμός με βάση την κοινότητα, ο οποίος προωθεί τις τοπικές αξίες και ενισχύει τις κοινότητες, μπορεί να χρησιμεύσει ως εναλλακτική λύση (Purbaningrum, 2018). Η Aleksejeva (2022) παρουσιάζει περιπτωσιολογικές μελέτες που υπογραμμίζουν τη συμβολή της τοπικής επιχειρηματικότητας που βασίζεται στα τρόφιμα για την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και της οικονομικής ευημερίας των κοινοτήτων (Aleksejeva, 2022).

Διατροφική συμπεριφορική παιδεία και βιωσιμότητα

Η βιβλιογραφική έρευνα τονίζει τον κρίσιμο ρόλο της τοπικής επιχειρηματικότητας μικρής κλίμακας και του γαστρονομικού τουρισμού στην αειφόρο τουριστική ανάπτυξη. Τονίζεται επίσης η σημασία των παραγόντων κουλτούρας και προσωπικότητας στις διατροφικές επιλογές των τουριστών. Ως σημαντικό πλεονέκτημα, η εκπαίδευση και οι παρεμβάσεις στα σχολεία θεωρούνται ζωτικά εργαλεία για την προώθηση της βιώσιμης διατροφής και της αειφορίας. Ως εκ τούτου, οι προτάσεις και τα ευρήματα των μελετών είναι απαραίτητα για την ενημέρωση αποτελεσματικών πολιτικών και πρακτικών για την επίτευξη βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης με επίκεντρο τη γαστρονομία και τις δραστηριότητες τροφίμων. Η πρόσφατη έρευνα εξετάζει τους παράγοντες που επηρεάζουν τις συμπεριφορές κατανάλωσης τροφίμων των τουριστών. Οι González et al. (2019) υποστηρίζουν ότι τα πολιτιστικά κίνητρα και τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας επηρεάζουν τις διατροφικές προτιμήσεις των τουριστών. Ο Sthapit (2018) επισημαίνει ότι οι διατροφικές συνήθειες των τουριστών μπορούν να επηρεάσουν την κατανάλωση τοπικών τροφίμων. Αρκετές μελέτες αναδεικνύουν την ΚΔ ως μια βιώσιμη περιβαλλοντική πρόταση για εναλλακτικό τουρισμό. Ο Lalchandani et al. (2023) συνιστά να λαμβάνονται υπόψη οι κοινωνικο-οικολογικές επιρροές στην υγεία κατά την προώθηση υγιεινών και βιώσιμων διατροφικών προτύπων στα παιδιά (Lalchandani et al., 2023). Όσον αφορά την προώθηση της βιώσιμης διατροφής στα σχολεία, συζητούνται διάφορες

παρεμβάσεις στις μελέτες. Οι Costarelli et al. (2021) υποστηρίζουν ότι τα εκπαιδευτικά προγράμματα μπορούν να επηρεάσουν θετικά τις υγιεινές διατροφικές συμπεριφορές των παιδιών (Costarelli et al., 2021), ενώ ο Βουρδουμπάς (2020) υποστηρίζει την ενοποίηση της γεωργίας και του τουρισμού για τη δημιουργία οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών οφελών (Vourdoubas, 2020).

Κριτική Διατροφή και βιώσιμος οικοτουρισμός

Όσον αφορά τον οικοτουρισμό, οι ερευνητές έχουν διαφορετικές απόψεις. Ο Atieno (2018) προτείνει ότι ο οικοτουρισμός με βάση την κοινότητα μπορεί να είναι μια εναλλακτική λύση, καθώς ενισχύει τις τοπικές αξίες και έχει θετικό αντίκτυπο στις κοινότητες (Atieno & Njoroge, 2015). Η εξέταση του Castellanos-Verdugo (2016) τονίζει τη σημασία της γνώσης και των στάσεων απέναντι στον οικοτουρισμό στη διαμόρφωση της τουριστικής εμπειρίας και ικανοποίησης. Ωστόσο, πρόσφατη έρευνα υποστηρίζει ότι η υπεύθυνη τουριστική συμπεριφορά επηρεάζει θετικά την πρόθεση κατανάλωσης τοπικών τροφίμων και ενισχύει το αίσθημα ευθύνης των τουριστών απέναντι στους προορισμούς (Sevgi et al., 2022). Η κριτική ανάλυση διαφόρων μελετών αναδεικνύει την ΚΔ ως επιλογή για βιώσιμο τουρισμό. Σύμφωνα με τον Αγγελάκη et al. (2023), οι τουρίστες που επισκέπτονται την Κρήτη δείχνουν προτίμηση στα τοπικά προϊόντα διατροφής και ασχολούνται με δραστηριότητες που σχετίζονται με τα τρόφιμα, γεγονός που συμβάλλει στη βιώσιμη ανάπτυξη του προορισμού (Angelakis et al., 2023). Η μελέτη του Guiné et al. (2021) δείχνει ότι οι ταξιδιώτες προτιμούν τα φρέσκα τοπικά τρόφιμα που παράγονται και συσκευάζονται με βιώσιμους τρόπους, μειώνοντας την ανάγκη για μεταφορά και αποθήκευση (Guiné et al., 2021). Συνολικά, οι μελέτες δείχνουν ότι η ΚΔ είναι μια βιώσιμη επιλογή και για εναλλακτικό τουρισμό, αφού οι τουρίστες δείχνουν προτίμηση στα τοπικά προϊόντα και δείχνουν ενδιαφέρον για δραστηριότητες που σχετίζονται με τα τρόφιμα. Ωστόσο, η επιτυχία του βιώσιμου φαγητού και του οικοτουρισμού εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, όπως η υπεύθυνη τουριστική συμπεριφορά, η συμμετοχή της κοινότητας και η προώθηση των τοπικών αξιών και παραδόσεων. Η συνεχής έρευνα και οι προσπάθειες για την ενθάρρυνση του οικοτουρισμού μπορούν να οδηγήσουν σε πιο βιώσιμες πρακτικές στον τουριστικό τομέα και στην προστασία του περιβάλλοντος.

Στρατηγικές για την τουριστική ανάπτυξη με τοπικά τρόφιμα

Διάφορες μελέτες προσφέρουν διαφορετικές εξηγήσεις για το λόγο που οι άνθρωποι επιλέγουν μη τοπικά τρόφιμα. Μια άποψη υποδηλώνει ότι η περιορισμένη γνώση σχετικά με τη θρεπτική αξία των τροφίμων επηρεάζει τις διατροφικές επιλογές, ενώ μια άλλη τονίζει τον αντίκτυπο των παραδοσιακών διατροφικών συνηθειών και των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων στην προτίμηση για τοπικά τρόφιμα. Η μελέτη των Galli et al. (2017) υποδηλώνει ότι οι διατροφικές συνήθειες και τα πρότυπα κατανάλωσης τροφίμων μπορούν να επηρεάσουν την προτίμηση των τουριστών για τοπικά τρόφιμα, καθώς οι επισκέπτες φαίνεται να δίνουν προτεραιότητα στη διαθεσιμότητα και την οικονομική προσιτότητα έναντι της θρεπτικής αξίας (Galli et al., 2017).

Η βιβλιογραφία προτείνει ότι η υποστήριξη των τοπικών παραγωγών, η εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων και η εξέταση της πολιτιστικής καταλληλότητας των τροφίμων είναι αποτελεσματικές στρατηγικές για την προώθηση της τοπικής διατροφής στα σχολεία. Ωστόσο, προκλήσεις όπως η έλλειψη κατευθυντήριων γραμμών, οι ανησυχίες για την ασφάλεια των τροφίμων και οι περιορισμοί του προϋπολογισμού εμποδίζουν αυτές τις προσπάθειες. Στην τουριστική βιομηχανία, παράγοντες όπως ο πολιτισμός, η προσωπικότητα των ταξιδιωτών και η συνολική εμπειρία που προσφέρεται επηρεάζουν την κατανάλωση τοπικών τροφίμων. Οι Galloway et al. (2022) υπογραμμίζει τις ανησυχίες σχετικά με την ασφάλεια και την περιορισμένη ποικιλία τροφίμων, και την έλλειψη κατευθυντήριων γραμμών και κινήτρων από τις κυβερνήσεις (Galloway et al., 2023). Στον τομέα των τροφίμων και της τοπικής κουλτούρας, η έρευνα προτείνει ποικίλες προσεγγίσεις για την προώθηση της τοπικής κατανάλωσης τροφίμων και της βιώσιμης διατροφής. Ο Chaves (2023) υποστηρίζει ότι οι κυβερνήσεις μπορούν να ενισχύσουν τα τοπικά τρόφιμα στα

σχολεία επενδύοντας στην οικογενειακή γεωργία και εφαρμόζοντας γεωργικές πολιτικές (Chaves et al., 2023). Για αυτό εξάλλου προτείνεται ότι η παροχή κρατικής χρηματοδότησης και πολιτικής υποστήριξης για τοπικούς και μικρής κλίμακας παραγωγούς είναι απαραίτητη (Galloway et al., 2023). Ο Santos et al. (2022) εστιάζει σε πρακτικές βιωσιμότητας, όπως η προώθηση προτιμήσεων βιώσιμων τροφίμων, η διατροφική εκπαίδευση και η μείωση της σπατάλης τροφίμων (Batistela dos Santos et al., 2022). Επιπλέον, διερευνώνται παράγοντες που επηρεάζουν τις συμπεριφορές κατανάλωσης τροφίμων των τουριστών και τονίζεται η σημασία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και της ικανοποίησης από τις τοπικές γαστρονομικές εμπειρίες στη δημιουργία συναισθηματικά αξιόλογων εμπειριών (Sthapit et al., 2021).

Συμπερασματικά, η προώθηση των τοπικών τροφίμων στα σχολεία και η ενθάρρυνση της κατανάλωσής τους στον τουρισμό διαδραματίζουν κρίσιμους ρόλους για την υποστήριξη των τοπικών παραγωγών και την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης. Ωστόσο, η επίτευξη αυτών των στόχων απαιτεί συνεργασία μεταξύ των κυβερνήσεων, των εκπαιδευτικών αρχών και του τουριστικού τομέα για την αντιμετώπιση των προκλήσεων που αναφέρθηκαν, και την προώθηση της βιώσιμης και τοπικά προσαρμοσμένης κατανάλωσης τροφίμων. Μέσω των σχολείων και της διατροφικής εκπαίδευσης όμως μπορεί να προωθηθεί η γνώση για την ΚΔ στην κοινότητα γεγονός το οποίο θα προσφέρει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα ποιοτικού τουριστικού προϊόντος που μπορεί να καθοδηγήσει δράσεις ισχυρής τουριστικής ανάπτυξης.

Προτεινόμενες Δράσεις: Οι ερευνητές έχουν εντοπίσει διάφορους παράγοντες που επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αντιλαμβάνονται τα μη τοπικά τρόφιμα. Ο Hartwell (2019) τόνισε την έλλειψη γνώσης σχετικά με τα γεύματα που καταναλώνονται εκτός σπιτιού. Ως εκ τούτου, είναι απαραίτητο να επανεκτιμηθεί η οικονομική ισορροπία και η τοπική παραγωγή προϊόντων. Η διαθέσιμη βιβλιογραφία υποδηλώνει ότι τα άτομα έχουν διάφορους λόγους για να επιλέξουν να καταναλώσουν τοπικά τρόφιμα. Ο Vlontzos et al. (2018) ανακάλυψε ότι όταν οι τουρίστες επισκέπτονται την Κρήτη, έχουν μεγαλύτερη τάση να αγοράζουν τοπικά προϊόντα, γεγονός που συμβάλλει στη βιώσιμη ανάπτυξη του τουριστικού προορισμού (Vlontzos et al., 2018). Επιπλέον, άλλη μελέτη που διεξήχθη από τον Gardner et al. (2023) παρουσίασε διαφορετικές προσεγγίσεις για την προώθηση οικολογικών πρακτικών, συμπεριλαμβανομένης της υιοθέτησης βιώσιμων σχολικών μενού και της μείωσης της σπατάλης τροφίμων (Gardner et al., 2023). Τα ευρήματα αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ανάπτυξη πιο αποτελεσματικών πολιτικών και πρωτοβουλιών που θα προωθούν βιώσιμες πρακτικές, καθώς εξετάζονται παράγοντες όπως οι περιβαλλοντικές ανησυχίες.

Σε περιπτώσεις μη ενημερωμένων επαγγελματιών και μη βιώσιμων στρατηγικών στην τουριστική ανάπτυξη, όπως αποδεικνύεται από δυσμενείς παρατηρήσεις που συλλέχθηκαν στο tripadvisor, συνιστώνται προτεινόμενα μέτρα για περιοχές με ημιορεινή τοπογραφία λόγω της πιθανότητας δυσμενών εκτιμήσεων στις πλατφόρμες μέσων κοινωνικής δικτύωσης:

1. Προσπάθειες για την προστασία και διατήρηση της μοναδικής χλωρίδας και πανίδας που συναντάται στο νησί, με τη δημιουργία προστατευόμενων περιοχών και εθνικών πάρκων
2. Ενημερωτική καμπάνια υπευθύνων τουριστών για τη βιωσιμότητα και την κλιματική αλλαγή (ευαισθητοποιώντας τους ντόπιους και τους τουρίστες)
3. Προσέγγιση χωρίς αποκλεισμούς η οποία θα επενδύει στον πολιτιστικό δεσμό μεταξύ ντόπιων και τουριστών, ενισχύοντας το αίσθημα υπερηφάνειας και ιδιοκτησίας για τη βιώσιμη ανάπτυξη του νησιού.

Μεθοδολογία

Το 2016, μια ομάδα 150 μαθητών Β και Γ τάξης από Γυμνάσιο της πόλης του Ηρακλείου συμμετείχε σε ένα πολιτιστικό πρόγραμμα με τίτλο «Η φαντασία στην εξουσία», το οποίο είχε ως στόχο την

προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης, της ευημερίας και του επαγγελματικού προσανατολισμού. Υπό την καθοδήγηση των αρχών της Παιδαγωγικής Freinet, οι μαθητές υπέβαλαν τις ιδέες τους, σχεδίασαν τις δράσεις τους και επισκέφτηκαν σημαντικούς χώρους που σχετίζονται με την κοινοτική τέχνη και την αιεφόρο τουριστική ανάπτυξη. Το 2017, 50 μαθητές της Γ' Γυμνασίου εστίασαν στη νεανική επιχειρηματικότητα Ναι και στην αιεφορία και επισκέφτηκαν το χωριό Γέργερη. Σε αυτή την οινεί διδακτική έρευνα, ο συγγραφέας διερεύνησε διαπολιτισμικές αποκλίσεις και χρησιμοποίησε βιωματικές παρεμβάσεις, όπως συμμετοχικές γαστρονομικές δραστηριότητες σε ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον. Η χρήση της μεθοδολογίας Photovoice από μαθητές γυμνασίου στο Ηράκλειο διευκόλυνε τον εντοπισμό και την παρουσίαση προτάσεων, μεταξύ άλλων αποτελεσμάτων. Η ανάλυση των φωτογραφιών της έκθεσης των μαθητών, οι συνεντεύξεις των ομάδων εστίασης και οι προτάσεις τους, έδειξαν ότι διάφορες τουριστικές δραστηριότητες μπορεί να συνδέονται με ελαιοτριβεία, φάρμες, την τοπική αγορά του Ηρακλείου και ποδηλατικές διαδρομές που θα προσφέρουν ευκαιρίες για γευστικές εμπειρίες.

Πιο συγκεκριμένα, κατά την αρχική φάση της μελέτης, πραγματοποιήσαμε ποσοτικές αξιολογήσεις για να μετρήσουμε αποτελεσματικά τις γνώσεις και τις στάσεις των μαθητών Γυμνασίου Ηρακλείου σε σχέση με την ΚΔ και τον οικοτουρισμό. Αυτές οι αξιολογήσεις πραγματοποιήθηκαν τόσο πριν όσο και μετά από μια σειρά εκπαιδευτικών παρεμβάσεων, συμπεριλαμβανομένων διαλέξεων, εργαστηριακών ασκήσεων και επισκέψεων σε τοπικές φάρμες και επιχειρήσεις τροφίμων το 2017, με συμμετοχή 2 τμημάτων μαθητών της Γ' Γυμνασίου, στο μάθημα της νεανικής επιχειρηματικότητας για τον Σχολικό Επαγγελματικό Προσανατολισμό. Για να αποκτήσουμε μια βαθύτερη κατανόηση των αντιλήψεων των μαθητών και να διερευνήσουμε τον πιθανό αντίκτυπο αυτών των παρεμβάσεων, χρησιμοποιήσαμε τη μεθοδολογία ZMET μέσω συνεντεύξεων (Khoon-Lattimore & Prideaux, 2013). Στην επόμενη φάση, χρησιμοποιήσαμε τη μεθοδολογία Photovoice για να ενθαρρύνουμε τους μαθητές να αναπαραστήσουν οπτικά και να βελτιώσουν την κατανόησή τους για τη σχέση μεταξύ του φαγητού, της εκπαίδευσης και του τουρισμού στην κοινότητά τους (Plunkett et al., 2013). Οι μαθητές είχαν την αποστολή να συλλάβουν σημαντικά για αυτούς αντικείμενα μέσω φωτογραφιών και να τα συζητήσουν σε ομάδες εστίασης. Η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε στην τάξη περιελάμβανε εκτενή βιβλιογραφική έρευνα για την αιεφορία, τον τουριστικό τομέα, τη βιώσιμη ανάπτυξη, τη διατροφική εκπαίδευση και την καινοτομία. Τα ευρήματα αυτής της έρευνας εφαρμόστηκαν στη συνέχεια με συμμετοχικό τρόπο του ερευνητή -ανταλλαγής πρακτικών γνώσεων- με τους μαθητές, μέσα από δραστηριότητες όπως γαστρονομικές γευσιγνωσίες, ανάπτυξη συνταγών, πρακτικές συντήρησης φαγητού στην κοινότητα και μαγειρικές δεξιότητες. Τα νέα δεδομένα συλλέχθηκαν πάλι με τη μέθοδο Photovoice. Απώτερος στόχος ήταν η ευαισθητοποίηση των μαθητών σχετικά με τη σημασία της κατανάλωσης προϊόντων που πληρούν τα πρότυπα ασφαλείας, προάγουν την υγεία και εμπλέκουν ολόκληρη την οικογένεια στην κατανόηση και προώθηση των πρακτικών υγιεινής διατροφής, ιδιαίτερα των πλεονεκτημάτων της Κρητικής Μεσογειακής αιεφορικής διατροφής. Ακολούθως μαθητές και γονείς συμμετείχαν ενεργά στην αποτύπωση σκηνών από την καθημερινότητά τους μέσω φωτογραφιών, οι οποίες στη συνέχεια συζητήθηκαν διεξοδικά και αναλύθηκαν σε ομάδες εστίασης χρησιμοποιώντας τη μεθοδολογία ZMET. Αυτό έγινε για να εντοπιστούν οι απαραίτητες διατροφικές πρακτικές που απαιτούνται για την προώθηση του προϊόντος που ανέπτυξαν οι μαθητές στο εργαστήριο Πληροφορικής. Σύμφωνα με τη μέθοδο zmet, διανύθηκαν τα ακόλουθα βήματα: 1) Προετοιμασία: Εισαγωγή στη μέθοδο. 2) Αφήγηση Ιστορίας: Ατομικές συνεντεύξεις με ερωτήσεις. 3) Ελλείπουσες Εικόνες: εικόνων που αντιπροσωπεύουν συναισθήματα. 4) Εργασία με Τριάδες: Συνομιλίες με ομάδες. 5) Ερώτηση Μεταφοράς: Σύνδεση με μεταφορικά σύμβολα. 6) Αισθητικές Μεταφορές: Ανάλυση των αισθητικών πτυχών. 7) Βινιέτα: Δημιουργία βασικού θέματος. 8) Ψηφιακή Εικονογράφηση: Δημιουργία βασισμένων στις συναισθηματικές συνδέσεις.

Ακολούθως, εξετάσαμε τις γαστρονομικές παραδόσεις της περιοχής χρησιμοποιώντας πλέγματα ρεπερτορίου RGT, ερευνώντας τις προτιμήσεις των μαθητών και αναλύοντας μεταβλητές όπως η

γεύση, η γνώση και η ευαισθητοποίηση για προϊόντα που προάγουν την υγεία στο πλαίσιο της ΜΔ. Στις ομάδες εστίασης, πραγματοποιήθηκε μια ημιδομημένη συνέντευξη και αποφασίστηκαν διάφορα μέτρα για να δοκιμαστεί το ενδιαφέρον των μαθητών για γαστρονομικές συνταγές και προϊόντα που θα μπορούσαν να συσκευαστούν και να γίνουν ελκυστικά για τους εφήβους αλλά και για τους επισκέπτες τουριστές. Μετά από καταγισμό ιδεών, οι μαθητές κατέληξαν σε μια ιδέα που ονομάστηκε «chuko plate», σύμφωνα με την οποία θα παρουσίαζαν προϊόντα από την Κρήτη, όπως ξηρούς καρπούς, ελιές, χαρούπι, τυρί και μέλι, για να υποδεχθούν και να περιποιηθούν τους επισκέπτες της περιοχής. Το “πιάτο τσούκου” χωρίστηκε σε μικρότερες μερίδες για να εκπαιδεύσει τους μαθητές σχετικά με το μέγεθος της μερίδας και να δώσει έμφαση στην λιτή και σοφή ΚΔ, η οποία είναι γνωστή για την αφθονία λαχανικών, φρούτων, ξηρών καρπών και τη μειωμένη κατανάλωση κρέατος. Επιπλέον, οι μαθητές αξιοποίησαν γνώσεις για φυσικές μεθόδους συντήρησης, όπως η χρήση του χαρουπιού και του παξιμαδιού. Οι μαθητές συζήτησαν σε καταγισμό ιδεών για προτάσεις δράσης και καταγραφή των απόψεών τους στο tricider. Τα δεδομένα αναλύθηκαν από τον ερευνητή και ελήφθησαν σημειώσεις πεδίου μέσω στατιστικών μετρήσεων της ψηφιακής πλατφόρμας. Ακολούθως οι μαθητές διένειμαν τα προϊόντα στο ΚΤΕΛ Ηρακλείου και στην Κνωσό και μίλησαν για τα συναισθήματά της πορείας της έρευνας δράσης. Επίσης ελήφθησαν συνεντεύξεις από τους συμμετέχοντες μαθητές και αναδείχθηκαν ομιλίες με ειδικούς που επισκέφτηκαν το σχολείο για την προώθηση και διαφήμιση της σταφίδας. Τα προϊόντα διανεμήθηκαν επίσης σε σημεία συγκέντρωσης τουριστών (πχ στο Ιστορικό Μουσείο) και συλλέχθηκαν τα σχόλια των συμμαθητών με καταγραφή συνεντεύξεων βίντεο και σημειώσεις πεδίου από τους μαθητές της ερευνητικής ομάδας.

Αποτελέσματα

Τα ευρήματα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης δείχνουν ότι η ενσωμάτωση της βιωσιμότητας στην εκπαίδευση και η ευαισθητοποίηση σχετικά με τη σημασία της υγιεινής διατροφής συσχετίζονται με την πρόοδο του βιώσιμου τουρισμού. Οι γνώσεις που συγκεντρώθηκαν από συνεντεύξεις με ειδικούς, επικυρώνουν περαιτέρω τη θετική σχέση μεταξύ εκπαίδευσης, διατροφής και βιωσιμότητας στο πλαίσιο του τουρισμού. Αυτές οι συνεντεύξεις αποκαλύπτουν ότι όταν οι επισκέπτες τουρίστες εκτίθενται βιωματικά σε γνώσεις για τον τοπικό πολιτισμό, τη διατήρηση του περιβάλλοντος και την υγιεινή διατροφή, αναπτύσσουν μεγαλύτερη εκτίμηση και συνείδηση του προορισμού, προωθώντας έτσι βιώσιμες πρακτικές. Συνολικά, τα αποτελέσματα υπογραμμίζουν τον κρίσιμο ρόλο της αειφορίας και της διατροφικής εκπαίδευσης στην ανάπτυξη του τουρισμού, τονίζοντας την αναγκαιότητα μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης που θα περιλαμβάνει την εκπαίδευση των επισκεπτών, την προώθηση τοπικών και θρεπτικών τροφίμων και την εφαρμογή βιώσιμων στρατηγικών. Επιπλέον, η συμπερίληψη πακέτων διατροφής για την έρευνα Photonoise και προτάσεων των μαθητών ενισχύει περαιτέρω την ευρωστία της μελέτης. Οι μαθητές που συμμετείχαν στις απολογιστικές συνεντεύξεις τόνισαν τη σημασία της εκπαίδευσης για τη δυναμική κοινότητα, ιδιαίτερα όσον αφορά την ανάπτυξη οικονομικού δικτύου. Η αξιοποίηση της ανάλυσης δεδομένων για την επιχειρηματικότητα μπορεί να βοηθήσει τις τοπικές κοινωνίες να συνειδητοποιήσουν τα οφέλη του οικοτουρισμού. Επιπλέον, η αξιοποίηση της κοινοτικής τέχνης, όπως οι χειροτεχνίες στη Γέργερη, μπορεί να συμβάλλει στη δημιουργία αυθεντικών εμπειριών για τους τουρίστες και στην προώθηση του τοπικού πολιτισμού. Η κοινοτική εκπαίδευση σε αυτές τις πτυχές μπορεί να ενισχύσει τη βιωσιμότητα και την ευημερία των τοπικών κοινοτήτων στον τομέα του οικοτουρισμού. Χρησιμοποιήθηκαν βιωματικές παρεμβάσεις σε ερευνητικές γευσιγνωσίες για τη διερεύνηση παραλλαγών στις διαπολιτισμικές προοπτικές και οι μαθητές υπογράμμισαν τη σημασία της μετάδοσης γνώσεων σε άτομα που ασχολούνται με τον οικοτουρισμό. Η ενίσχυση της διατροφικής εμπειρίας των τουριστών μέσω της γνώσης και της συνειδητοποίησης των τοπικών παραδόσεων και της διατροφής, καθώς και της εκπαίδευσης όσων ασχολούνται με τον τουρισμό, μπορεί να ενισχύσει την αποδοχή και την αμοιβαία συνεργασία μεταξύ τουριστών και ντόπιων, προωθώντας έτσι την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη. Οι συνεντεύξεις και οι έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο

της διατροφικής εκπαίδευσης αποκάλυψαν ότι οι μαθητές τόνισαν τη σημασία της ευαισθητοποίησης για την αιεφόρο τουριστική ανάπτυξη στην Κρήτη. Μέσω ατομικών συνεντεύξεων, ανάλυσης εικόνων και ομαδικών συζητήσεων, οι μαθητές ανέδειξαν ιδιαίτερες συναισθηματικές συνδέσεις με τη ΜΔ. Η μέθοδος ZMET ενίσχυσε την κατανόηση των συναισθημάτων και των σκέψεων τους, οδηγώντας στον σχεδιασμό ενός προϊόντος που αντικατοπτρίζει αυτές τις συνδέσεις με την παιχνιδιοποίηση πόντων αγοράς.

Για τη διατήρηση της ΜΔ και την προώθηση της Κρητικής διατροφής, προτείνεται να παρέχονται στους τουρίστες διατροφικά πακέτα -όπως αυτό που αναπτύχθηκε στο σχολείο-, δίνοντάς τους την ευκαιρία να δοκιμάσουν και να αποκτήσουν, γευστικά και εμπειρικά, “γνώσεις ενθυμήσεων” για τα τοπικά προϊόντα. Επιπλέον, η ενσωμάτωση τοπικών αγαθών και υπηρεσιών, όπως η ανάπτυξη franchise προϊόντων και δικτύου διανομής, στον αστικό και ημιορεινό τουρισμό μπορεί να συμβάλει στην προώθηση του βιώσιμου τουρισμού και στη διατήρηση του τοπικού πολιτισμού.

Το ενδεικτικό παράδειγμα της ανατροφοδότησης βιωματικών εκπαιδευτικών εκδρομών, συνέβη το 2017 όταν η ομάδα 50 μαθητών Γυμνασίου, οι οποίοι είχαν εκπαιδευτεί την προηγούμενη σχολική χρονιά σε έρευνα δράσης οδήγησης έργου Agile Scrum, ξεκίνησαν μια επίσκεψη στον ορεινό όγκο που βρίσκεται στο χωριό Γέργερη. Αυτή η εκδρομή αποτέλεσε μέρος του μαθήματος νεανικής επιχειρηματικότητας, με στόχο να εξοικειωθούν με βιωματικές τέχνες που σήμερα απειλούνται με εξαφάνιση. Επιπλέον, το ταξίδι λειτούργησε ως ευκαιρία να παρακολουθήσουμε από πρώτο χέρι την αλληλεπίδραση μεταξύ αυτών των τεχνών και της πιθανής ανάπτυξης των χωριών μέσω βιώσιμων δράσεων, όπως η καλλιέργεια λαϊκών τεχνών και παραδοσιακών προϊόντων. Η εκτίμηση των μαθητών για τις γνώσεις που απέκτησαν βιωματικά τους ώθησε να δημιουργήσουν επιμελώς ένα σχέδιο καταγισμού ανατροφοδοτικών ιδεών και ένα επιχειρηματικό σχέδιο κατά την επιστροφή τους στα σχολικά εργαστήρια. Αυτά τα σχέδια είχαν ως στόχο την προώθηση ενός καινοτόμου προϊόντος που είχαν σχεδιάσει το 2016 για την ΚΔ. Η έρευνα αποκάλυψε πολύ σημαντικά αποτελέσματα που αφορούν την διατροφική εκπαίδευση και τον τουρισμό στην Κρήτη. Η ενσωμάτωση της διατροφικής παιδείας στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα αποδείχτηκε ότι μπορεί να αυξήσει την ευαισθητοποίηση της κοινότητας για την αιεφορία και την σημασία της διατροφής στον βιώσιμο τουρισμό. Όπως ανέδειξε η βιβλιογραφική επισκόπηση, ειδικά οι νέοι τουρίστες έδειξαν την προτίμησή τους για τοπικά προϊόντα και τη ΜΔ, υποδηλώνοντας έτσι ότι η διατροφική εκπαίδευση τους ενθαρρύνει να στηρίζουν την αιεφόρο τουριστική ανάπτυξη.

Συζήτηση αποτελεσμάτων

Τα ευρήματα της έρευνας δείχνουν ότι η σχολική εκπαίδευση διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στη δημιουργία μιας ισχυρής βάσης για την πρόοδο του τουριστικού τομέα στο νέο μαθητή, υπογραμμίζοντας τη σημασία των τοπικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και των πανεπιστημίων που βρίσκονται στην Κρήτη για την προώθηση της προόδου της νεανικής επιχειρηματικότητας. Η ερευνητική υπόθεση επιβεβαιώθηκε, οι ερευνητικοί στόχοι επιτεύχθηκαν και παρατηρήθηκε αυξημένη συνείδηση σχετικά με τη βιωσιμότητα και τη διατροφή. Επιπρόσθετα, έγιναν προσπάθειες για την προώθηση των τοπικών προϊόντων και της ΜΔ, ενώ αναγνωρίστηκε η ΜΔ ως αναπόσπαστο συστατικό του Κρητικού πολιτισμού για την προώθηση της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης.

Η έρευνα εξέτασε τη σύνδεση μεταξύ εκπαίδευσης, διατροφής και βιωσιμότητας και στρατηγικές που μπορούν να ενσωματωθούν για την προώθηση του αιεφόρου τουρισμού στην Κρήτη. Διερεύνησε τον ρόλο της διατροφικής εκπαίδευσης και των πρωτοβουλιών αιεφορίας στην υποστήριξη της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης και τόνισε τη σημασία της ΜΔ για την προώθηση του τουρισμού στην περιοχή. Η εκπαίδευση στο Πεδίο ήταν ζωτικής σημασίας για την επίτευξη βιώσιμου τουρισμού, καθώς αύξησε την ευαισθητοποίηση και την υποστήριξη για τον τοπικό πολιτισμό και τα προϊόντα. Η ενσωμάτωση της διατροφικής εκπαίδευσης στο πρόγραμμα σπουδών δίδαξε στους νέους τη σημασία της ΜΔ και τους ενθάρρυνε να υποστηρίξουν τις τοπικές γεωργικές πρακτικές. Πρωτοβουλίες όπως προγράμματα ενημέρωσης για τα οφέλη της ΜΔ και η προώθηση τοπικών

προϊόντων φαίνεται να μπορούν να συμβάλλουν στον αιεφόρο τουρισμό, αφού οι εκπαιδευτικές βιωματικές εμπειρίες ενίσχυσαν την επίγνωση για τη διατήρηση της ΜΔ ως σημαντικού πολιτιστικού στοιχείου στην Κρήτη. Επιπλέον, πρωτοβουλίες που προάγουν τη βιωσιμότητα υποστηρίζουν την επιτυχημένη τουριστική ανάπτυξη στον ημιορεινό όγκο. Ως εκ τούτου, η ΜΔ αποτελεί πολύτιμο πλεονέκτημα για τον τουρισμό στην Κρήτη, προσελκύοντας ταξιδιώτες που αναζητούν αυθεντικές γαστρονομικές εμπειρίες. Η διατήρηση και η ανάδειξη αυτής της παράδοσης μπορεί να επιτευχθεί μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων και τουριστικών δραστηριοτήτων που αναδεικνύουν τη γαστρονομική κληρονομιά της περιοχής. Επιπλέον, βήματα όπως διαλέξεις, εργαστήρια και επισκέψεις σε γεωργικές μονάδες ενθαρρύνουν τους μαθητές να υποστηρίξουν την τοπική παραγωγή και παραδόσεις και οι εκδηλώσεις γευσιγνωσίας προσφέρουν στους επισκέπτες μια αυθεντική γαστρονομική εμπειρία. Συνοπτικά, η έρευνα υπογράμμισε τη σημασία της εκπαίδευσης και της διατροφής στην αιεφόρο τουριστική ανάπτυξη στην Κρήτη, με την εκπαίδευση να υποστηρίζει τις τοπικές παραδόσεις και προϊόντα, και τη διατροφική παιδεία να μπορεί να προωθήσει την αξία της ΜΔ. Συμπερασματικά, η ολοκληρωμένη προσέγγιση της εκπαίδευσης, της διατροφής και της αιεφορίας μπορεί να δημιουργήσει ένα ευνοϊκό περιβάλλον που προωθεί τον αιεφόρο τουρισμό στην Κρήτη. Αυτή η προσέγγιση όχι μόνο υποστηρίζει τη διατήρηση και την προώθηση της Μεσογειακής και Κρητικής διατροφής, αλλά επίσης ενισχύει σημαντικά τις πρακτικές αιεφόρου τουρισμού.

Συνεπώς, το πρόγραμμα διατροφικής εκπαίδευσης πρέπει να περιλαμβάνει ενημερωτικά προγράμματα και πρωτοβουλίες ευαισθητοποίησης που επιδιώκουν να προωθήσουν την αιεφορία και να διατηρήσουν την περιοχή μέσω της γαστρονομίας και των τοπικών παραδόσεων. Ως εκ τούτου, οι εκπαιδευτικές εκδηλώσεις και οι εμπειρίες για τους τουρίστες αναδεικνύουν την ΜΔ ως ένα Κρητικό πολιτιστικό στοιχείο και προσφέρουν μια μοναδική γαστρονομική εμπειρία. Πιο καινοτόμα, οι αποτελεσματικές πρωτοβουλίες διατροφικής εκπαίδευσης και αιεφορίας μπορούν να αναπτυχθούν μέσω διαλέξεων, εργαστηρίων και επισκέψεων σε γεωργικές και παραγωγικές μονάδες. Συνολικά, η έρευνα υποδεικνύει ότι η διατροφική εκπαίδευση και η προβολή της ΜΔ μπορούν να διαδραματίσουν κρίσιμο ρόλο στον τουρισμό της Κρήτης, προωθώντας την αιεφόρο τουριστική ανάπτυξη και την αναγνώριση της διατροφής ως ζωτικό πολιτιστικό χαρακτηριστικό της περιοχής. Επιπλέον, οι προτεινόμενες εκπαιδευτικές προσεγγίσεις και πρωτοβουλίες μπορούν να συμβάλουν στην ευαισθητοποίηση των νέων και των τουριστών για την αναγκασιότητα της βιώσιμης προσέγγισης του τουρισμού και της τοπικής κουλτούρας.

Επιχειρηματική Πρόταση για Μαθητικές Επιχειρήσεις: Επισφάλεια Τροφίμων

Η χρήση τοπικών τροφίμων στις σχολικές καντίνες έχει αναγνωριστεί ως ευεργετική προσέγγιση, όπως προτείνεται στη βιβλιογραφία. Ο πληθυσμός στις ορεινές περιοχές της Κρήτης μπορεί να αντιμετωπίσει μελλοντική επισιτιστική ανασφάλεια λόγω ψηφιακού αναλφαριθμητισμού, καθώς η επισιτιστική ανασφάλεια σχετίζεται με χαμηλότερες ακαδημαϊκές επιδόσεις (Pope et al., 2021). Επίσης, οι δήμοι μπορούν να προωθήσουν υγιεινές επιλογές τροφίμων μέσω κινήτρων λιανικής πώλησης (Lange et al., 2019). Η βιβλιογραφική έρευνα προτείνει τη διδασκαλία της βιώσιμης αξιοπιστίας και την αναδιανομή του πλεονάσματος τροφίμων για την προώθηση της βιώσιμης κατανάλωσης και της διατήρησης του περιβάλλοντος (Fergus et al., 2016). Αυτή η έρευνα στόχευε στην ανάπτυξη ενός καινοτόμου προϊόντος για κοινότητες που αντιμετωπίζουν επισιτιστική και οικονομική κρίση. Βρέθηκε όμως ότι απαιτείται περαιτέρω έρευνα για να βελτιστοποιηθεί η πρακτική της ενσωμάτωσης τοπικών τροφίμων στα σχολεία για ακόμη μεγαλύτερα οφέλη. Έτσι, ένα θέμα που προτείνεται με τίτλο «Σχολική επιχειρηματικότητα και περιβαλλοντικές παρεμβάσεις» μπορεί να διερευνήσει την προώθηση της υγιεινής διατροφής και της επιχειρηματικότητας στα εκπαιδευτικά ιδρύματα, καθώς και τις προκλήσεις που προκύπτουν κατά την εφαρμογή αυτών των παρεμβάσεων. Οι προαναφερθείσες μελέτες δίνουν αρκετά βασικά ευρήματα, συμπεριλαμβανομένης της αντίληψης ότι τα τρόφιμα τοπικής προέλευσης είναι πιο φρέσκα και πιο θρεπτικά, αν και εμποδίζονται από παράγοντες όπως ανησυχίες σχετικά με την ασφάλεια των τροφίμων και την έλλειψη κινήτρων. Επιπρόσθετα, αναγνωρίζεται ότι η εκπαίδευση για την επιχειρηματικότητα μπορεί

να ενισχύσει τις επιχειρηματικές προθέσεις, αλλά μπορεί να παρεμποδιστεί από οικονομική δυσπραγία και κρίσεις. Έτσι, για να ξεπεραστούν αυτά τα εμπόδια, προτείνεται η ένταξη της επιχειρηματικότητας στο εκπαιδευτικό σύστημα. Επιπλέον, η προώθηση των τοπικών τροφίμων στα σχολεία μπορεί να επιτευχθεί μέσω της εφαρμογής πολιτικών υγιεινής διατροφής και συνεπών κινήτρων. Οι παρεμβάσεις που βασίζονται στο διαδίκτυο και η εκπαίδευση στα μέσα κοινωνικής ενημέρωσης αναγνωρίζονται επίσης ως αποτελεσματικές μέθοδοι για την προώθηση υγιεινών διατροφικών συνηθειών στα σχολεία. Είναι σημαντικό για τις παρεμβάσεις να λαμβάνονται υπόψη διάφοροι παράγοντες, όπως οι ατομικές προτιμήσεις τροφίμων, η επιρροή των γονέων και των συνομηλίκων και η διαθεσιμότητα και η διαφήμιση των τροφίμων, όπως προαναφέρθηκε κατά τη βιβλιογραφική αναδίφηση. Είναι ζωτικής σημασίας για όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη, συμπεριλαμβανομένων των σχολείων, των γονέων, των εκπαιδευτικών και των πολιτικών, να συνεργαστούν και να εργαστούν από κοινού για την επίτευξη αυτών των στόχων. Οι εκπαιδευτικές επισκέψεις που προάγουν τη βιώσιμη ανάπτυξη και την κριτική σκέψη μεταξύ των μαθητών θεωρούνται ωφέλιμες, καθώς ενισχύουν την κοινή κατανόηση στην κοινότητα σχετικά με τα προϊόντα υψηλής ποιότητας που προσφέρει η Κρήτη. Επομένως, σύμφωνα με τη φαντασία των μαθητών και με γνώμονα τις εμπειρίες τους, η ενασχόληση με δραστηριότητες και η δημιουργία δικτύου διανομής και συνδέσεων με ελαιοτριβεία, οικολογικές φάρμες, καθώς και η εξερεύνηση της τοπικής αγοράς του Ηρακλείου μέσω περιπατητικών ή ποδηλατικών διαδρομών, μπορεί να τονώσει τη σκέψη και να εμπνεύσει επιχειρηματικές ιδέες. Αυτή η προσέγγιση υποστηρίζει τον στρατηγικό σχεδιασμό των νέων και την ανάπτυξη καινοτόμων προϊόντων διατροφής που μπορούν να δημιουργηθούν από μαθητές σε μαθήματα νεανικής επιχειρηματικότητας.

Συμπέρασμα

Τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν ότι η εκπαίδευση στη βιώσιμη διατροφή μπορεί να διαδραματίσει κρίσιμο ρόλο στην προώθηση της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης στην Κρήτη. Η Μεσογειακή, ιδιαίτερα η ΚΔ, μπορεί να ενθαρρύνει τους τουρίστες να δοκιμάσουν και να απολαύσουν τοπικά προϊόντα, να γίνουν ενεργοί συμμετέχοντες στη διατροφική γνώση και την κληρονομιά της περιοχής και να ευαισθητοποιηθούν για την πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής. Η συμμετοχή των μαθητών σε γαστρονομικές δραστηριότητες όπως αυτές που αναφέρθηκαν στα αποτελέσματα μπορεί να προωθήσει τον αειφόρο τουρισμό και να ενισχύσει τις καινοτόμες προσπάθειες για την ανάπτυξη της τοπικής επιχειρηματικότητας μέσω της εκπαίδευσης. Με την ενστάλαξη του επιχειρηματικού πνεύματος στους μαθητές, μπορούν να επιλέξουν επαγγέλματα που ωφελούν την τοπική οικονομία και προάγουν τη βιώσιμη ανάπτυξη με σεβασμό και προώθηση των τοπικών προϊόντων. Αυτό, με τη σειρά του, μπορεί να προσελκύσει νέους -ενήμερους για την αειφόρο ανάπτυξη- τουρίστες, να υποστηρίξει την ανάπτυξη νέων τουριστικών προϊόντων και να συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής. Ως εκ τούτου, είναι απαραίτητο για τους εκπαιδευτικούς φορείς, τις κυβερνήσεις και τους επαγγελματίες του τουριστικού τομέα να συνεργαστούν σε συντονισμένες προσπάθειες για την προώθηση των τοπικών τροφίμων και την ενθάρρυνση της βιώσιμης κατανάλωσης. Επενδύοντας στη γεωργία και παρέχοντας κρατική χρηματοδότηση, μπορούν να προωθηθούν, με την ανάπτυξη βιώσιμης ποιότητας τροφίμων, νέα προϊόντα και να δοθεί η δυνατότητα στους πολίτες να κάνουν ενημερωμένες επιλογές σχετικά με την κατανάλωση ποιοτικών θρεπτικών τροφίμων. Συνεπώς, φαίνεται ότι η ανάπτυξη του τουρισμού στην Κρήτη πρέπει να βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην εκπαίδευση, τη διατροφή και τη βιωσιμότητα. Έτσι, η εκπαίδευση μπορεί να διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στην ευαισθητοποίηση των ντόπιων και των τουριστών σχετικά με τη σημασία της Μεσογειακής και της Κρητικής διατροφής, καθώς και για την ανάγκη διαφύλαξης και διατήρησής τους. Ενσωματώνοντας περιβαλλοντικά, διατροφικά και πολιτιστικά στοιχεία σε εκπαιδευτικά προγράμματα, μπορούμε να καλλιεργήσουμε μια νέα γενιά επισκεπτών που θα αναγνωρίζουν πολιτισμικά έθνη και θα εκτιμούν τα τοπικά ήθη και έθιμα. Ωστόσο, είναι σημαντικό να αναγνωριστούν οι προκλήσεις ψηφιακής σύγκλισης στο παγκόσμιο περιβάλλον που απαιτεί ανάπτυξη ποιοτικών υπηρεσιών. Η αποτελεσματική προώθηση της διατροφικής

κληρονομιάς της Κρήτης απαιτεί ενεργή συμμετοχή και συνεργασία από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς, συμπεριλαμβανομένων των τοπικών κοινωνιών, των επιχειρήσεων και των υπευθύνων χάραξης πολιτικής. Επιπλέον, η προσαρμογή του τουριστικού τομέα στη σύγχρονη εποχή απαιτεί επενδύσεις στην τεχνολογία, την καινοτομία και την κατάρτιση των επαγγελματιών του τουρισμού. Αυτό θα τους επιτρέψει να παρέχουν αυθεντικές εμπειρίες που ευθυγραμμίζονται με τις προτιμήσεις των σύγχρονων ταξιδιωτών. Ως εκ τούτου, η ΚΔ λειτουργεί ως μια συναρπαστική πρόταση για εναλλακτικό τουρισμό, καθώς όχι μόνο προωθεί τα τοπικά προϊόντα και τρόφιμα αλλά ενθαρρύνει επίσης υπεύθυνη συμπεριφορά και βιώσιμες πρακτικές. Προωθώντας αυτή τη βιώσιμη προσέγγιση, οι επαγγελματίες του τουρισμού και η τοπική κοινότητα μπορούν να προσελκύσουν και να εξυπηρετήσουν υπεύθυνους πελάτες που θα συμβάλλουν ενεργά στη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του προορισμού.

Λόγω της εγγενούς φύσης της οιονεί διδακτικής έρευνας, η ικανότητά μας να δημιουργήσουμε μια σημαντική συσχέτιση μεταξύ μεταβλητών και ποσοτικών μετρήσεων χρησιμοποιώντας μια αυστηρή ποσοτική προσέγγιση ήταν περιορισμένη. Αυτό οφείλεται κυρίως στην απουσία δειγμάτων ασθενών-μαρτύρων για τη διδακτική παρέμβαση και τη σχετικά μικρή κλίμακα της έρευνας δράσης που διεξήχθη στο σχολικό περιβάλλον. Ωστόσο, η χρήση μιας μικτής προσέγγισης και η συμμετοχική παρατήρηση από τον ερευνητή βοήθησαν στην εδραίωση των ευρημάτων, κατηγοριοποιώντας τη μελέτη ως μια μελέτη περίπτωσης που δεν μπορεί να δώσει συμπεράσματα αιτίου-αποτελέσματος, αλλά δημιουργεί μια επιστημονική βάση για μελλοντικές έρευνες σχετικά με μικτές προσεγγίσεις στο σχολικό περιβάλλον. Η τεχνογνωσία του ερευνητή στη χρήση μεθόδων επιστημονικής έρευνας και η ανατροφοδότηση που λαμβάνεται για τις προτεινόμενες στρατηγικές μπορεί να αποδειχθεί πολύτιμη για την επιστημονική κοινότητα, ιδιαίτερα στη διευκόλυνση μιας μακροχρόνιας, μεγάλης κλίμακας έρευνας σε ευρύτερους πληθυσμούς μαθητών και στην εκπαιδευτική κοινότητα στην Κρήτη. Η σημασία των σχολείων και των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, όπως το ΕΛΜΕΠΑ, πρέπει να τονιστεί σε σχέση με τις ερευνητικές τους δυνατότητες και την ικανότητά τους να αλληλεπιδρούν με την κοινότητα, δημιουργώντας ένα δίκτυο εντός της πόλης, το οποίο ενθαρρύνει την εκπαίδευση και διευκολύνει τις πρακτικές μαθησιακές εμπειρίες, που δύναται να αποφέρουν ποσοτικά μετρήσιμα αποτελέσματα.

Συμπερασματικά, η επίτευξη βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης στην Κρήτη μέσω της προώθησης της Μεσογειακής και Κρητικής διατροφής απαιτεί συλλογικές προσπάθειες στην εκπαίδευση, τον οικοτουρισμό και την καινοτομία. Με την αύξηση της ευαισθητοποίησης, την προστασία της παραδοσιακής κουζίνας, την προσφορά αυθεντικών εμπειριών και την προσαρμογή στις εξελισσόμενες απαιτήσεις, μπορεί να διασφαλιστεί η αιεφόρος ανάπτυξη με τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ώστε να δημιουργηθούν θετικές οικονομικές επιπτώσεις για την περιοχή. Ταυτόχρονα, η υιοθέτηση πρακτικών οικοτουρισμού και ο εκσυγχρονισμός της τουριστικής βιομηχανίας μπορούν να συμβάλλουν στη διατήρηση της Μεσογειακής και Κρητικής διατροφής. Συνεπώς, ο συνδυασμός αυτών των παραμέτρων μπορεί να δημιουργεί ένα ευνοϊκό περιβάλλον για την αιεφόρο τουριστική ανάπτυξη στην περιοχή. Έτσι, οι προτάσεις για πρωτοβουλίες και δραστηριότητες που προάγουν την αιεφορικότητα, τη διατήρηση των παραδόσεων και την προώθηση της ΜΔ συνιστούν ένα σημαντικό βήμα προς την επίτευξη βιώσιμου τουρισμού και τη διατήρηση της ταυτότητας και του πολιτισμού της Κρήτης.

Βιβλιογραφία

- Aboussaleh, Y., El Bilali, H., Bottalico, F., Cardone, G., Ottomano Palmisano, G., & Capone, R. (2020). Mediterranean food and environmental impacts. In *The Mediterranean Diet* (pp. 103–110). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-818649-7.00011-4>
- Aleksejeva, L. (2022, May 11). Problems of local organic food procurement management at general education schools in Latvia. *Economic Science for Rural Development*. <https://doi.org/10.22616/esrd.2022.56.001>

- Angelakis, G., Vecchio, Y., Lemonakis, C., Atsalakis, G., Zopounidis, C., & Mattas, K. (2023). Exploring the Behavioral Intentions of Food Tourists Who Visit Crete. *Sustainability: Science Practice and Policy*, 15(11), 8961. <https://doi.org/10.3390/su15118961>
- Angelopoulos, P., Kourlaba, G., Kondaki, K., Fragiadakis, G. A., & Manios, Y. (2009). Assessing children's diet quality in Crete based on Healthy Eating Index: the Children Study. *European Journal of Clinical Nutrition*, 63(8), 964–969. <https://doi.org/10.1038/ejcn.2009.10>
- Apolinário, E. (2019). Sustentabilidade e educação. *Teocomunicação*, 49(2), e34376–e34376. <https://doi.org/10.15448/0103-314X.2019.2.34376>
- Atieno, L., & Njoroge, J. M. (2015). The ecotourism metaphor and environmental sustainability in Kenya. *Tourism and Hospitality Research: The Surrey Quarterly Review*, 18(1), 49–60. <https://doi.org/10.1177/1467358415619671>
- Bastian, G. E., Buro, D., & Palmer-Keenan, D. M. (2021). Recommendations for Integrating Evidence-Based, Sustainable Diet Information into Nutrition Education. *Nutrients*, 13(11). <https://doi.org/10.3390/nu13114170>
- Batistela dos Santos, E., da Costa Maynard, D., Zandonadi, R. P., Raposo, A., & Assunção Botelho, R. B. (2022). Sustainability Recommendations and Practices in School Feeding: A Systematic Review. *Kompass Nutrition & Dietetics*, 2(2), 83–102. <https://doi.org/10.1159/000526379>
- Berjokkina, G., & Melanthiou, Y. (2021). Is tourism and hospitality education supporting sustainability? *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 13(6), 744–753. <https://doi.org/10.1108/whatt-07-2021-0101>
- Campos, S., & Madureira, L. (2019). Can healthier food demand be linked to farming systems' sustainability? The case of the Mediterranean diet. *International Journal on Food System Dynamics*. <https://doi.org/10.18461/IJFSD.V10I3.17>
- Castellanos-Verdugo, M., Vega-Vázquez, M., Oviedo-García, M. Á., & Orgaz-Agüera, F. (2016). The relevance of psychological factors in the ecotourist experience satisfaction through ecotourist site perceived value. *Journal of Cleaner Production*, 124, 226–235. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.02.126>
- Chaves, V. M., Rocha, C. I., Gomes, S. M., Jacob, M. C. M., & da Costa, J. B. A. (2023). Integrating Family Farming into School Feeding: A Systematic Review of Challenges and Potential Solutions. *Sustainability: Science Practice and Policy*, 15(4), 2863. <https://doi.org/10.3390/su15042863>
- Chow, C. Y., Riantiningtyas, R. R., Kanstrup, M. B., Papavasileiou, M., Liem, G. D., & Olsen, A. (2020). Can games change children's eating behaviour? A review of gamification and serious games. *Food Quality and Preference*, 80, 103823. <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2019.103823>
- Costarelli, V., Michou, M., Svoronou, E., Koutava, N., Symvoulidou, M., Anastasiou, K., & Abeliotis, K. (2021). Healthy Children, Healthy Planet: A pilot school-based educational intervention. *Health Education Journal*, 81(2), 183–195. <https://doi.org/10.1177/00178969211062479>
- Dornhoff, M., Hörnschemeyer, A., & Fiebelkorn, F. (2020). Students' conceptions of sustainable nutrition. *Sustainability: Science Practice and Policy*, 12(13), 5242. <https://doi.org/10.3390/su12135242>
- Dündar, A. (2015). AN APPROACH TO CULINARY TOURISM DEVELOPMENT IN TURKEYAN APPROACH TO CULINARY TOURISM DEVELOPMENT IN TURKEY - page 35. <https://geografija.pmf.unsa.ba/jthm/index.php/en/2014-03-20-22-03-11/jthm-111?start=34>
- Errickson, L., Schoolman, E., Quick, V., Davis, S., & Capece, A. (2022). Engaging Farmers, Culinary Schools, and Communities in Value-Added Production to Strengthen Local Food Systems. *Summer 2022*, 60(3). <https://doi.org/10.34068/joe.60.03.04>
- Fergus, J., Mishra, B., Anderson, D., Sarver, E. A., & Neelameggham, N. (2016). *Engineering Solutions for Sustainability: Materials and Resources II*. Springer. <https://play.google.com/store/books/details?id=R8OiDQAAQBAJ>

- Foster, J. (2001). Education as Sustainability. *Environmental Education Research*, 7(2), 153–165. <https://doi.org/10.1080/13504620120043162>
- Galli, A., Iha, K., Halle, M., El Bilali, H., Grunewald, N., Eaton, D., Capone, R., Debs, P., & Bottalico, F. (2017). Mediterranean countries' food consumption and sourcing patterns: An Ecological Footprint viewpoint. *The Science of the Total Environment*, 578, 383–391. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2016.10.191>
- Galloway, C., Devine, S., Parison, J., & Jones, H.-A. (2023). Procurement from local producers for food service in primary and secondary school settings: A scoping review. *Health Promotion Journal of Australia: Official Journal of Australian Association of Health Promotion Professionals*, 34(2), 316–327. <https://doi.org/10.1002/hpja.618>
- Ganai, J. A. (2021). Importance of Garni Activities in the Sustainable Tourism: A Case Study of Hotels. *International Journal of Engineering and Management Research*, 11(3), 57–60. <https://doi.org/10.31033/IJEMR.11.3.8>
- Gardner, G., Burton, W., Sinclair, M., & Bryant, M. (2023). Interventions to Strengthen Environmental Sustainability of School Food Systems: Narrative Scoping Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(11), 5916. <https://doi.org/10.3390/ijerph20115916>
- Guiné, R. de P. F., Pato, M. L. de J., Costa, C. A. da, Costa, D. de V. T. A. da, Silva, P. B. C. da, & Martinho, V. J. P. D. (2021). Food Security and Sustainability: Discussing the Four Pillars to Encompass Other Dimensions. *Foods (Basel, Switzerland)*, 10(11). <https://doi.org/10.3390/foods10112732>
- Horvath, Z. (2011). *Education for sustainable development in tourism: empowering future generations*. <https://typeset.io/papers/education-for-sustainable-development-in-tourism-empowering-4ypj9id9so>
- Hussain, K., Abbasi, A. Z., Rasoolimanesh, S. M., Schultz, C. D., Ting, D. H., & Ali, F. (2022). Local food consumption values and attitude formation: the moderating effect of food neophilia and neophobia. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 6(2), 464–491. <https://doi.org/10.1108/jhti-08-2021-0214>
- Kafatos, I., Peponaras, A., Linardakis, M., & Kafatos, A. (2004). Nutrition education and Mediterranean diet: exploring the teaching process of a school-based nutrition and media education project in Cretan primary schools. *Public Health Nutrition*, 7(7), 969–975. <https://doi.org/10.1079/phn2004565>
- Karpan, I., Chernikova, N., Motuz, T., Bratanich, B., & Lysokolenko, T. (2020). Conceptual Principles of Education for Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development*, 9(2), 99–99. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n2p99>
- Khoo-Lattimore, C., & Prideaux, B. (2013). ZMET: a psychological approach to understanding unsustainable tourism mobility. *Journal of Sustainable Tourism*, 21(7), 1036–1048. <https://doi.org/10.1080/09669582.2013.815765>
- Kostoulas-Makrakis, N., & Makrakis, V. (2012). Education for sustainable development: Experiences from action research with science teachers. *Discourse and Communication for Sustainable Education*, 3(1), 5–22. <https://doi.org/10.2478/v10230-012-0001-2>
- Lalchandani, N. K., Poirier, B., Crabb, S., Miller, C., & Hume, C. (2023). School lunchboxes as an opportunity for health and environmental considerations: a scoping review. *Health Promotion International*, 38(1). <https://doi.org/10.1093/heapro/daac201>
- Lange, S. J., Moore, L. V., & Galuska, D. A. (2019). Local government retail incentives for healthier food retailers in the USA, 2014. *Public Health Nutrition*, 22(13), 2521–2529. <https://doi.org/10.1017/S1368980019000983>
- Markosyan, D. (2022). Enterprise-level analysis on awareness, practices and barriers of circular economy in the fruit processing sector: in Armenia. *AgriColă*, 159–164. <https://doi.org/10.55505/sa.2022.1.22>

- Mínguez, C., Martínez-Hernández, C., & Yubero, C. (2021). Higher education and the sustainable tourism pedagogy: Are tourism students ready to lead change in the post pandemic era? *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 29(100329), 100329. <https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2021.100329>
- Moscardo, G. (2015). The importance of education for sustainability in tourism. In *CSR, Sustainability, Ethics & Governance* (pp. 1–21). Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-662-47470-9_1
- Palacios-Argüello, L., Sanchez-Diaz, I., Gonzalez-Feliu, J., & Gondran, N. (2020). The Role of Food Hubs in Enabling Local Sourcing for School Canteens. In *Food Supply Chains in Cities* (pp. 233–263). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-34065-0_8
- Plunkett, R., Leipert, B. D., & Ray, S. L. (2013). Unspoken phenomena: using the photovoice method to enrich phenomenological inquiry. *Nursing Inquiry*, 20(2), 156–164. <https://doi.org/10.1111/j.1440-1800.2012.00594.x>
- Pope, H., de Frece, A., Wells, R., Borrelli, R., Ajates, R., Arnall, A., Blake, L. J., Dadios, N., Hasnain, S., Ingram, J., Reed, K., Sykes, R., Whatford, L., White, R., Collier, R., & Häsler, B. (2021). Developing a Functional Food Systems Literacy for Interdisciplinary Dynamic Learning Networks. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 5. <https://doi.org/10.3389/fsufs.2021.747627>
- Purbaningrum, C. W. D. (2018). Community-based ecotourism as an alternative to the development of vocational tourism. *TAMAN VOKASI*, 6(2), 170. <https://doi.org/10.30738/jtv.v6i2.4150>
- Rathi, N., Riddell, L., & Worsley, A. (2016). Food environment and policies in private schools in Kolkata, India: Table 1: *Health Promotion International*, daw053. <https://doi.org/10.1093/heapro/daw053>
- Saatsakis, I., Bakir, A., & Wickens, E. (2018). *A local perspective on ecotourism in Crete*. 2(1), 34–41. <https://typeset.io/papers/a-local-perspective-on-ecotourism-in-crete-1e5kl3f4te>
- Serra-Majem, L., & Medina, F. X. (2020). Mediterranean diet: A long journey toward intangible cultural heritage and sustainability. In *The Mediterranean Diet* (pp. 13–24). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-818649-7.00002-3>
- Sevgi, B. D., Eren, D., Nilufer, S. P., & Aydin, Ş. (2022). Do tourists' responsible behaviors shape their local food consumption intentions? An examination via the theory of planned behavior. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 34(12), 4539–4561. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-05-2021-0579>
- Sinha, T. J. (2020). Designing strategic and transformative tourism education programmes and education strategies. In *Overtourism and Tourism Education* (pp. 180–197). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003031765-14>
- Soratana, K., Landis, A. E., Jing, F., & Suto, H. (2021). *Sustainable Development of Tourism*. 1–12. https://doi.org/10.1007/978-3-030-58225-8_1
- Sthapit, E., Björk, P., & Piramanayagam, S. (2021). Domestic tourists and local food consumption: motivations, positive emotions and savouring processes. *Annals of Leisure Research*, 26(2), 316–337. <https://doi.org/10.1080/11745398.2021.1993287>
- Thanopoulos, R., Chatzigeorgiou, T., Argyropoulou, K., Kostouros, N.-M., & Bebeli, P. J. (2021). State of Crop Landraces in Arcadia (Greece) and In-Situ Conservation Potential. *Diversity*, 13(11), 558. <https://doi.org/10.3390/d13110558>
- Trichopoulou, A. (2021). Mediterranean diet as intangible heritage of humanity: 10 years on. *Nutrition, Metabolism, and Cardiovascular Diseases: NMCD*, 31(7), 1943–1948. <https://doi.org/10.1016/j.numecd.2021.04.011>
- Trichopoulou, A., Costacou, T., Bamia, C., & Trichopoulos, D. (2003). Adherence to a Mediterranean diet and survival in a Greek population. *The New England Journal of Medicine*, 348(26), 2599–2608. <https://doi.org/10.1056/NEJMoa025039>
- Tselentis, B. S., Prokopiou, D. G., Gyalirakis, E., & Bouga, D. (2011). *Tourism carrying capacity assessment and environment: the case of Crete*. <https://doi.org/10.2495/ECO110161>

- Tubadji, A., Dietrich, H., Angelis, V., Haas, A., & Schels, B. (2019). Fear-of-failure and cultural persistence in youth entrepreneurship. *International Journal of Entrepreneurship & Small Business*, 33(5), 513–538. <https://doi.org/10.1080/08276331.2019.1692999>
- Viola, G. C. V., Bianchi, F., Croce, E., & Ceretti, E. (2016). Are Food Labels Effective as a Means of Health Prevention? *Journal of Public Health Research*, 5(3), 768. <https://doi.org/10.4081/jphr.2016.768>
- Vlontzos, G., Kyrgiakos, L., & Duquenne, M. (2018). What Are the Main Drivers of Young Consumers Purchasing Traditional Food Products? European Field Research. *Foods*, 7(2), 22. <https://doi.org/10.3390/foods7020022>
- Vourdoubas, J. (2020). The Nexus Between Agriculture and Tourism in the Island of Crete, Greece. *Journal of Agricultural Studies*, 8(2), 393. <https://doi.org/10.5296/jas.v8i2.16602>
- Zografakis, N., Gillas, K., Pollaki, A., Profylienou, M., Bounialetou, F., & Tsagarakis, K. P. (2011). Assessment of practices and technologies of energy saving and renewable energy sources in hotels in Crete. *Renewable Energy*, 36(5), 1323–1328. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2010.10.015>
- Αγοραστούδη-Βλάχου, Φ., & Μπίμπου-Νάκου, Ι. (2021). Κινηματογραφική εκπαίδευση: Οι απόψεις εκπαιδευτικών και τελειόφοιτων φοιτητριών και φοιτητών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης και του Τμήματος Κινηματογράφου. *Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης*, 7, 4–35. <https://doi.org/10.12681/dial.23038>
- Ζυγούρης, Φ., & Παπαδοπούλου, Σ. (2021). Η μάθηση σε ομάδες στην εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση: Δυσκολίες και Προοπτικές. *1ο Διεθνές Διαδικτυακό Εκπαιδευτικό Συνέδριο Από τον 20ο στον 21ο αιώνα μέσα σε 15 ημέρες*, 637–646. <https://doi.org/10.12681/online-edu.3275>